

MISKOLCZY AMBRUS

A román nép születése – avagy egy rejtély filológiája

(Tudománytörténet és politika)¹

A román nép eredetét gyakran jellemezték a rejtély kifejezéssel, és volt, aki valóban annak tartotta, és akadt, aki ironikusan élt a szóval, mert számára minden tiszta és világos volt, és ma is az. És ez így van rendjén. Az eredetkérdés egyszerre tudományos, politikai állásfoglalás és önazonosság kérdése – kinek-kinek a maga mértéke szerint. A politika és a mítosz nem ismer kétséget. „A tudósok vitatkoznak, a per még nem dőlt el” – írja Horatius egy jelentéktelen vitáról. Ez a jelen esetben nemcsak a komolytalanok vitáira érvényes, de a komoly tudósok erőfeszítéseire is, akik tudják, hogy a tudományban nincs végső igazság, bár a sajátjukhoz körömszakadtáig ragaszkodnak. A román nép kialakulásáról szóló vita tudományos, ha az; viszont elég közkeletű tudománytalan és naiv előítélet az is, amely a kérdés vitatását magyar–román perpatvarrá egyszerűsíti. Teszik ezt a tudományt túlpolitizáló régi és új tudatlanok. Ezeknek is intés annak megállapítása, hogy a kontinuitás és bevándorlás hívei között a meccs eredménye null-null.² Ott vagyunk, ahol 1859-ben voltunk, amikor az erdélyi történész úgy látta, hogy az eredethez fűződő nézetek „oly talányok még, melyeknek még Ödipusza mind nem akadt”.³ Nem baj! Elég baj az, ha a meccs játékosainak Ödipuszkomplexusa van. Egyébként ez a meccs nem magyar–román meccs. Román tudósok elméletei is olykor homlokegyenest eltérnek egymástól, nem is beszélve az angol, francia és német tudósok (vagy politikailag helyezkedő nyugati és keleti tudatlanok) véleményeiről. Végül is ebben a játszmában mindenki nyertes, aki a maga igazát hiszi, ha önmaga bírja.

A román nép eredetét illető különböző elméletek két nagy csoportra oszthatók: mag- és vászon- vagy inkább hálózat-elméletekre. Az osztályozás kritériuma annak feltételezése (vagy bizonyossága), hogy mekkora területen alakult ki a román nép: viszonylag kis, jól körülhatárolható magterületen vagy hatalmas vászonként vagy hálóként elterülő hegy-völgyes tájakon.⁴

Az őskortól az ókorig

A történeti terep nehéz. Jobban tudjuk, hogy mi az, amit nem tudunk, mint az, amit tudunk. De hát az ember eredete is rejtélyes. Folyamatossága és állandó mozgása valóság, mint az is, hogy már az első előkerült emberi koponyákon ott tátong egy-egy lyuk, amelyet embertársa ütött. Közben szerszámaikat és fegyvereit tökéletesítette, és akiknek ez jobban si-

¹ A dolgozat a 128 151 sz. NKFI-pályázat keretében készült

² Boia, Lucian: *România. Țară de frontieră a Europei*. București, 2001. 46.

³ Kővári László: *Erdély történelme*. I. köt. Pest, 1859. 20.

⁴ Panaiteșcu, P. P.: *Introducere la istoria culturii românești*. București, 1969. 14–18.

került, jobban terjeszkedett. Az ember története a termelés, a munka története is. Aki nem régész, meg-megcsodálja a régi leleteket, el-eltűnődik azon, hogy miként is élhettek eleink, de ha régészeti munkát vesz kézbe, hamar belefárad abba, ahogy cserépminták és temetkezési szokások leírásával egy-egy azonos életformát élő csoportot, kultúrát, civilizációt azonosítanak, és egymásutánjukat jellemzik. Olykor úgy vagyunk egy-egy ilyen őstörténeti művel, mint a *Három ember egy csónakban* utazói a sekrestyével, aki el akarja mondani a régi templom történetét, mire az utazók fizetnek neki és elmenekülnek. De a történelem elől nem lehet. Ha egy-egy csiszolt kőkorból származó szobrocskát nézegetünk, még gyanakszunk is, hogy esetleg modern művész készítette. A gondokba merült neolitikum emberében ugyanis már magunkra ismerhetünk. Forradalmat hajtott végre. A csiszolt kőszerszám nemcsak szebb, mint a pattintott kőszerszám, vele már művészkedni is lehetett, művészete pedig életminőséget javító mágia szolgálatában állt. A neolitikus forradalom lényege a tudatos földművelés. Mintegy 12 ezer évvel Krisztus születése előtt bontakozott ki szertesugározva a földgolyó különböző tájaira, térségünkben 6000 táján jelentkezett – az egész Balkán-félszigettől a Tiszaig.⁵ A hamangiai gondolkodó és feleségének szobra Anatóliából Dobrudzsába áttelepült nép terméke.⁶ A két kis szobor a férfi és nő közötti egyenlőséget érzékelteti, amely aztán a bronz- és még inkább a vaskorral eltűnt, ahogy egyre inkább előtérbe kerültek a hadi erények.⁷ Ez az egyenlőség a matriarchátusra jellemző, ebben az együttélés-formában a fiúk nevelésében az anya fivérének nagyobb szerep jut, mint az apának. Mindenütt. Az a két kolinda is, amelyekből Bartók Béla a *Cantata profana* szövegét kialakította, az öreg bátyóra való utalással indul, akiről aztán megtudjuk, hogy apa. És más kolindákban is az anya túlnyomó jelenléte a matriarchátus emlékét őrzi.⁸ Viszont az, amit a nacionalisták keresnek a folklórban: a nemzeti múlt nagy alakjait, sorsfordító történeti események vagy államalapítás emlékét, nem található fel, csak a hamisított folklórban, és esetleg onnan kerültek vissza a falu világába.

A szépírók persze azt írhatnak, amit akarnak, még ha egy-egy kijelentésük nem is szép, sőt hamis, de jól hangzik. Például Mihail Sadoveanu, a legtermékenyebb, nehézsúlyú író erdélyi testvéreiről nyugodtan írhatott olyasmit, ami megfelelt a korszaknak: „A románok csak »megtúrtek« voltak saját földjükön, ahol már az idők kezdetétől megtelepedtek, mielőtt még gétáknak és dákoknak nevezték volna magukat. Nincs szükség irományokra és dokumentumokra ahhoz, hogy az ember egész lényében érezze ezt az örök kapcsolatot: oly érzés ez, melyet a nomád népek nem tudnak felfogni.”⁹ Csakhogy az ember már kezdettől fogva nomád lény, amíg nem ereszt pocakot. Őseinknek erre nem volt ideje és módja. Név szerint sokáig nem is ismerjük az egymást váltó népcsoportokat, amelyek tárgyi emlékeik és sírjaik alapján különböző kultúrákat alkottak, amíg az immár ismert nagy népek nem léptek színre. Térségünk, a Balkán-hegységtől északra fekvő Kárpát–Duna-táj népeinek keveredéséből kialakuló népek találkozási területe. Ezek az ősnépek illírek, trákok, szkíták és kelták.

⁵ https://hu.wikipedia.org/wiki/Neolitikus_forradalom;
https://en.wikipedia.org/wiki/Neolithic_Revolution (letöltés: 2015. július 19.)

⁶ A képet lásd: <https://www.voci.ro/istoria-neoliticului-de-pe-teritoriul-romanes/> (letöltés: 2018. október 8.)

⁷ Makkai, László: *Des temps préhistoriques au féodalisme. Histoire de la Hongrie des origines à nos jours*. Budapest, 1974. 13.

⁸ Miskolczy Ambrus: „Tiszta forrás” felé... *Közelítések Bartók Béla és a Cantata profana világához*. Budapest, 2011. 120.

⁹ Sadoveanu, M.: *Horia*. Adevărul, 1937. okt. 15.

A térség legnagyobb népe a trák. Őseik Kr. e. 1200 táján jöttek Kelet, a mai Ukrajna felől. Kultúrájuk az úgynevezett Gáva-kultúra, jellemzője a hamvasztásos temetkezés. Megtelepedésükkel megszűnt az addig virágzó Noua-kultúra. (Noua Brassó külvárosa és az itt talált leletcsoport adott nevet ezen – feltehetően – iráni eredetű népcsoport kultúrájának.)¹⁰ 800–600 között alakult ki az illírek közreműködésével az a jellegzetes kultúra, amely már a géták és dákok közös nyelvének kialakulásához vezetett. A trákok egyik ágát a dákok és a géták alkották. A dák és géta ma sokaknál szinonima, a Kárpátokban élőket inkább dáknak, a – Duna mindkét partján elterülő – síkvidékek lakóit pedig gétának nevezték, de az is lehet, hogy önmagukat külön megnevező törzsek voltak. Összesen mintegy 30–40 ilyen törzset lehet számontartani, köztük a Keleti-Kárpátoktól északra lakó kárpokat, akikről a Kárpátok hegysége is a nevét kapta (vagy fordítva). A trákok által lakott térség népmozai. Az első név szerint ismert csoport, amely térségünkben, közelebbről Erdélyben megtelepedett, a szkítákhoz közel álló agathürszöke volt. Az arany vonzotta őket is. Akkor áldás, ma átok, ha arra a környezetrombolásra gondolunk, amivel az arany kitermelése jár. Az agathürszöket a kelták szorították ki, akik a vasművességre szakosodtak. Ugyanakkor ezek a népek egymással is állandóan keveredtek. Őslakókról és jövevényekről beszélni csúsztatás, viszont ahhoz a megjelenítési módhoz tartozik, amelynek hordozói az ideális, etnikailag homogén vagy román belső hegemoniát gyakorló Románia vágyképét vetítik vissza a múltba. Az ő Dáciájuk az eszményi és örök Románia képzete. Ez a vágytörténet olykor ahistorikus bohózatba hajlik. És ez talán szórakoztatóbb történet, mint maguké a dákoké, az újabban leírt *dacopatia* jelenségének része.¹¹ Akit a megismerés vágya vezet a régészek vágytörténeteinek olvasásában, annak szövegrégészetre van szüksége, hogy találjon valamit az ideológiai halandzsá rétegei alatt. Öröndetes jelenség a transzparencia térhódítása, de jellemző, hogy ha valaki korábbi hiedelmeket oszlat, a végén gyorsan tesz egy nemzeti hűségnyilatkozatot. A dák múlt egyik felfedezője, a népregéket író Brúz Lajos 1843-as figyelmeztetése mintha ma is aktuális lenne: „A dákok történelmi korok [értsd: kora] sötétben vesz bé az idő homályába, melyből bár sokan a magok képzelt igazságokkal világítani akarva sem vezethetnének egyenes útra.”¹² Pedig milyen szépen hangzott az, amit a századfordulón éppen a dákok földjén Grigore Tocilescu bukaresti régész magyar vendéglátóinak mondott: „A 19. század a történelem diadala, revelációja. A régészet megeleveníti a régi életet. A régészet terén nincs nemzetiségi különbség, mert itt minden baj megszűnik, s minden szív összeforr. E téren mindnyájan testvérek vagyunk, mert régmúltnal foglalkozunk, s a klasszicizmus megtölti a lelkeket idealizmussal!”¹³ Erre szükség is lenne, mert a historiográfiai tér némileg hasonlít a hajdani csatateretekhez.

A dákok története emberi történelem: emelkedés, hanyatlás, elmúlás és állandó hadakozásos története. Hérodotosz a gétákat a legvitézesebb és legtörvénytisztelőbb trákoknak tartotta, miközben megjegyezte, hogy a perzsák maguk alá vetették őket esztelen viselkedésük miatt. Viszont úgy vélte, hogy mivel az indusok után a leghatalmasabb nép a világon, „ha egy volna a vezérok és egyetértők lennének, győzhetetlenek volnának és az összes népek között a leghatalmasabbak. De ez lehetetlen s idáig sohasem fognak eljutni; ezért az-

¹⁰ Vékony Gábor: *Erdély őskora*. In: Köpeczi Béla (főszerk.): *Erdély története*. I. köt. Budapest, 1988. 26–27.

¹¹ Alexe, Dan: *Dacopatia și alte rătăcirii românești*. București, 2015.

¹² Brúz Lajos: *Erdélyi népregék*. II. köt. Kolozsvár, Akadémiai Könyvtár, Ms U 769. 123.

¹³ Krónikás: *Bukuresti tudósok Hunyadmegyében*. A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyve, 13. (1902) 60.

után gyengék.”¹⁴ Nagy Sándor is leigázta őket, amikor birodalmának határait északon a Dunáig terjesztette ki. Viszont a Kr. e. 3–2. században a Balkán északi részein, a Dunától délre új harcos elit emelkedett ki a különböző törzsek (és etnikai elemek, köztük kelták) szövetkezéséből, amely átkelt a Dunán, majd a Kárpátokon, és véget vetett az ottani kelta uralomnak. Ebből az uralkodó elitből lépett elő az 1. század derekán Burebista (Kr. e. 70–44), az a dák király, aki hatalmát a Tiszáig, a Dnyeszterig és a Balkán-hegységig tudta kiterjeszteni.¹⁵ (Ez a dél felől való hódítás újabb keletű történet, eddig észak felől épült ki a dák állam. A déli felvonulás némileg Nagy-Románia létrejöttére emlékeztet, arra, ahogy 1916-ban, majd 1918-ban a román hadsereg Erdélybe vonult. Daciát már régóta a mai Románia előképeként jelenítették meg. (Most is?))

A félig-meddig kortárs Sztrabón úgy tudta, hogy a dák uralkodó 200 ezer katonát tud fegyverbe állítani, bár ezt ma egyetlen komoly történész sem fogadja el.¹⁶ Hatalmának társadalmi alapja a jól szervezett elit, amelynek tagjait fővegeseknek, dákul *tarabostesek*nek nevezték, latinul *pileatinak*, mert főveget (*pileus*) hordtak. Alattuk álltak a falvak főnökei, a hosszú hajúak, a *capillatusok*. Történeti forrásaink csak ezekről az uralkodó-vezető csoportokról tudósítanak.¹⁷ A dák vidéket a várak tették jellegzetessé. Dácia központja Sarmizegetusa (Grădiștea Muncelului, Újvárhely) volt, a mai Szászvárostól nem messze, a hegyek közt – 1200 méter fölötti magaslaton, az erődítmény területe mintegy 30 000 négyzetméterre terjedt. Több szentély foglalt helyet mellette. Az istenhit összefonódott az önkéntes és gyilkos emberáldozattal. Már Hérodotosz jelezte, hogy a géták istene, Zalmoxisz, földalatti isten. De Hérodotosz Zalmoxiszt – még Pythagorász előtt élt – embernek tartotta, míg a trák világot jobban ismerő görögök Pythagorász rabszolgájának mondták. Hogy miért, nem tudjuk. Legfeljebb a szépirodalom és a vallástörténet vihet közelebb hozzá. Lucian Blaga ugyanis olvasmányai alapján 1921-ben olyan drámakölteményt írt, amelyben maguk a több istent hirdető papok megölik Zalmoxiszt, mert ő egy istent hirdetett, és ezután áldozatukat is istennek nyilvánították.¹⁸ Valószínű a történet, hiszen válságos időkben kitör a tömeghisztéria, a tömegek meg-megölnek valakit, és miután a gyilkosság után alábbhagy az idegfeszültség, némileg megnyugszanak, és a nyugalmat annak tulajdonítják, hogy áldozatuk isten lehetett, ezért imádni kezdik.¹⁹ Az emberáldozatnak emberáldozattal áldoznak. Zalmoxiszhoz is évente követet küldtek, oly módon, hogy három lándzsát tartottak fel, és a követjelöltet arra dobták rá, ha rögtön meghalt, úgy vélték, isten kegyes volt hozzá, ha még szenvedett, akkor aljas embernek szidalmazták. De istennel sem voltak mindig jóban, ha villámlott és dörgött, akkor az ég felé nyilaztak, és az istenséget fenyegették. Viszont engesztelő áldozatként foglyokat is lemészároltak rituálisan. A halhatatlanság tudata az elitek harci szellemét erősítette, viszont – egyik római orvos szerint – „a géta királyok csalárdíszgál és mágiával alattvalóikban az istenektől való félelmet és a jó egyetértést biztosítják, és

¹⁴ *Herodotosz történeti könyvei*. II. köt. Ford.: Geréb József. Budapest, 1893. 64., 143.

¹⁵ Rustoiu, Aurel: *Dacia înainte de romani*. In: Ioan-Aurel Pop – Ioan Bolovan (eds.): *Istoria României*. Cluj-Napoca, 2007. 45–46.

¹⁶ Pop, Ioan-Aurel: *Istoria, adevărul și miturile*. București, 2002. 228.

¹⁷ Vékony Gábor: *Dákok, rómaiak, románok*. Budapest, 1989. 68

¹⁸ Miskolczy Ambrus: *A pásztor bölcsessége. A bárányság útja Sovejától Párizsig és vissza: fejezetek 150 esztendő román eszmetörténetéből a romantikus nacionalizmustól napjainkig*. Kolozsvár, 2013. 178–180.

¹⁹ Girard, René: *Je vois Satan tomber comme l'éclair*. Paris, 1999.; uő: *Celui par qui le scandale arrive*. Paris, 2001.; uő: *La voix méconnue du réel*. Paris, 2002.; uő: *Les origines de la culture*. Paris, 2004.

nagy dolgokat visznek végbe”.²⁰ És tette ezt a papi réteg. Burebista mellett ott állt Decaineus, a főpap, aki Egyiptomból jött. Jósolt, és az istenek akaratát tolmácsolta, végén őt magát is istennek hitték. El is tudta fogadtatni a dák elittel a vegetarianizmust és az antialkoholizmust, még a szőlőket is kiirtották.²¹ Burebista viszont az alávetett népeknek, a görög Dyonosopolis (a mai Balcsik) városának, a csőcseléknek (és a nihilista önimádó Nietzscheknek) meghagyta Dionüszosz kultuszát, hadd áldozzanak részegeskedéssel az extázis istenének, legalább kitombolják magukat. Decaineus asztrológiát tanított, és a gyógynövények ismeretét és használatát népszerűsítette, olyannyira, hogy a biztosan dáknak vélhető szavak mind gyógynövények nevei. „Az ész logikáját tanítva a többi népnél tapasztaltabbá tette őket, a gyakorlati filozófiát bemutatva azt javasolta, hogy jótettek segítségével változzanak meg.”²² Dák írás nem maradt fenn, Ovidius, akit Rómából Tomisba száműztek, ugyan azon kesergett egyik költeményében, hogy megtanulta a géták nyelvét, és ezen könyvet is írt, de ez elveszett.

Burebista hatalma fölött is beteljesedett a birodalmi végzet. Mert egy birodalom csak addig maradhat fenn, amíg hódít és terjeszkedik. A dák birodalom viszont beleütközött a hatalmasabb Rómába. Burebista ereje és gyengesége a *tarabostes* elit harciasságában rejtett, feltehetően valamelyik törzsi előkelő csoport megölte. Halála után ezen a hatalmas területen négy majd öt hatalmi csoportosulás avagy dák állam alakult ki. A Dunától délre fekvő területeket Róma kebelezte be, az alföldi részeket a jazigok foglalták el. Jelentősebb géta–dák államszerűség alakult ki a kelták által is lakott Bánságban, továbbá Olténiában és Havaselvén. A legstabilabb dák állam az erdélyi várak zónáját foglalta magába. Ezeket ma alapvetően saját pénzeikről ismerhetjük fel.²³ A dák államoknak és törzseknek már csak rablóhadjáratokra futotta erejéből. Olykor átkeltek a Dunán, de Róma inkább fizetett nekik, hogy másokkal szövetségre ne háborgassák. Ha pedig túl erős volt a kísértés, hogy beavatkozzanak a római belviszályokba, akkor győzött a belátás, mint ahogy Kr. u. 68–69-ben történt, amikor Scorilo dák király azzal figyelmeztetett a várható megtorlásra, hogy két kutyát egymásra engedett, majd egy farkast is, mire a marakodó ebek a farkas ellen fordultak. Ha viszont Róma nem fizetett, támadtak, hiszen az erdélyi földrajzi viszonyok és váraik komoly akadályt jelentettek az ellencsapásra. Csakhogy Róma hódításból élt. Kellett a rab-szolga és a besorozható katona, emellett Erdélynek két vonzó kincse volt: az arany és a só. Dácia évi aranytermelése hat tonna lehetett. Az erdélyi dák társadalomnak harcosaiban rejtett az ereje, a harcos elit a faluközösségek adóztatásából élt. Igaz, Decebál (85–107) személyében kiváló hadvezér és diplomata került az élre, Róma élére pedig az a Traianus, aki Nagy Sándor és Caesar példáját akarta követni, és nem akarta a dák szövetséget évi pénzjáradékkal megváltani, sőt ő maga követelt adót a dákoktól. A dák király hiába próbált békét kialkudni, Róma támadt. 102-ben a római seregek elfoglalták az erdélyi dák várakat, és megalázó békét kényszerítettek Decebálra, aki 106 után ellencsapásra szánta el magát, de a római túlerő előtt maga és hívei számára nem maradt más, csak az öngyilkosság. Kegyelemre nem számíthatott, mert magát Trajanust is meg akarta öletni. A dák állam és társadalmi szerkezete megsemmisült, az ellenálló harcos katonai és papi elitet megsemmisítették, és mint Traianus diadaloszlopán látható, a lakosság jelentős részét elhurcolták. Igaz, láthatunk jelenetet a dákok meghódolásáról is, az újabb kutatások szerint pedig már a ró-

²⁰ Rustoiu: *Dacia înainte de romani*, 51.

²¹ Sztrabon VII. 3. 11. XVI. 2. 39.

²² Iordanes: *Getica*. Szerk.: Kiss Magdolna. Budapest, 2004. 56.

²³ Cătănciu, Ioana Bogdan: *Daci și Romani*. Cluj-Napoca, 2007. 24–27.

maiak kíméletesebbek voltak a meghódolt néppel szemben, mint korábban vélték,²⁴ hiszen adózókra minden államnak szüksége van. Ugyanakkor meglepő, hogy a korábbi dák vallás gyakorlatának, a Zamolxis-kultusznak már nyoma sem maradt.²⁵ Viszont Decebál elrejtett kincseiből többet találtak meg, mint amennyit el tudnánk képzelni: 1650 tonna aranyat és 3330 tonna ezüstöt – ha igaz, amit az egyik római történetíró állított. A modern történészek szerint nem igaz, ennek mindössze tíz százalékát tartják reálisnak.²⁶ A kincskeresők viszont ma sem nyugszanak, ott bókásznak a vidéken, hátha még hagytak nekik valamit a rómaiak, akik új római tartományt szerveztek. A római Dácia a mai (történeti) Erdélyt, Olteniát és az Olt bal partjának azon részét, amely magában foglalta a Töröcsvári-szoroshoz vezető út biztosítását és a Bánságot.

A dákok és a rómaiak násza: Traianus és Dochia

A román etnogenezis közkeletű mítoszáat egy versbe szedett tudós legenda foglalja össze, amit a 19. század eleji literátor, George Asachi talált ki, amikor megihlette az, hogy a moldvai Csalhó hegyének valamelyik tisztásán megismerte azt a sziklacsoportot, amelyet Dochiának és juhainak tartott a néphiedelem, és hamar el is készítette a költeményt, amelyben a római hódító Traianus a dák királylányt, Dochiát magáévá akarta tenni, aki látva a rómaiak okozta szörnyű pusztítást, segítséget kért a dák főistentől, aki erre kővé változtatta a gyönyörű lányt. Traianus viszont nem szűnt meg szeretni a sziklaalakot, akinek a neve egyébként a szláv szent Evdochia nevét rejtí magában. A mai – 1945 utáni – hivatalosnak tekinthető elmélet szerint beteljesült a szerelem; a rómaiak elfoglalták Dáciát, majd összevegyültek a legyőzött dákokkal, és aztán ennek – a dák–római kontinuitásnak – eredményeképpen megszületett a román nép. A költemény ennek az ellenkezőjéről szól, Dochia a dák ellenállást szimbolizálja, de aki a dák–római eredetet hiszi, a maga hitét olvassa ki belőle. Asachi viszont tartotta magát önnön költeményéhez: 1856-ban közzé tett egy olyan krónikahamisítványt, „Huru krónikájá”-t, amelynek római hősei elhatározzák, hogy nem követik Aurelianus császár (270 táján kiadott) parancsát, nem vonulnak le a Duna jobbpartjára, hanem hazájukban, Moldvában maradnak. Majd pedig ezeknek a helyben maradó római hősöknek a leszármazottai lettek a moldvai nemesek.²⁷ Napjainkban azonban valami német intézetben genetikai vizsgálatokkal kimutatták, hogy a mai románok a régi dákok leszármazottai, és – mint a volt vezérkari főnök kifejtette – képtelenség azt feltételezni, hogy a rómaiak által leigázott dákok megtanultak volna latinul.²⁸ Ki is tört emiatt a vihar az interneten, de hát a dák–római viszony is viharos volt. Hiszen már az is sokakat irritált, hogy ha valaki elítélte a dák kultuszt, és a dákokat azzal a feltétellel tekintette a románok őseinek, ha „elfogadjuk az ősz fogalmának valamiféle szimbolikus jelentését”. Egyébként: „Az Al-Duna és a Kárpátok környéki, román nyelven beszélők közösségek eredete a Balkántól

²⁴ Visy Zsolt: „Dacia ... Diuturno bello decibali viris fuerat exhausta”. *Alföldi András és a dáciai kontinuitás*. Antik Tanulmányok, 56. évf. (2012) 249–250.

²⁵ Haynes, I. P. – Hanson, W. S.: *An introduction to Roman Dacia*. In: Ed. I. P. Haynes – W. S. Hanson (eds.): *Roman Dacia*. The Makong of a Provincial Society. Portsmouth, 2004. 23.

²⁶ Makkay János: *Decebál kincsei*. Századok, 129. évf. (1995) 5. sz. 969., 971.

²⁷ Pippidi, Andrei: *Eredetkitalálás: konzervatív patriotizmus a XIX. századi Moldvában*. In: Miskolczy Ambrus (főszerk.): *Mítoszok nyomában... Mítoszképzés és történetírás a Duna-tájon*. Budapest, 2004. 165–188.

²⁸ Bot, Malin: „Dacii – Adevăruri tulburătoare 2012”: *un film documentar, vizionat de sute de mii de români, răstoarnă toată istoria noastră*. http://adevarul.ro/news/societate/video-dacii---adevaruri-tulburatoare-2012-film-documentar-vizionat-sute-mii-romani-rastoarna-istoria-noastra-1_50aec6cb7c42d5a663a04550/index.html (letöltés: 2015. augusztus 17.)

északra élő trákokra vezethető vissza, másrészt a Traianus után idetelepedett latin népekre. A dákok annyira őseink, mint a kelták a mai Franciaország és Belgium déli részén élő népeknek, együtt a Gallia meghódítása után odatelepedett latin nyelveket beszélőkkel.”²⁹ De a vegetáriánusok és antialkoholisták is szimbolikus őseiknek tekinthetik a dákokat. Viszont újabb érv lehet a dákok román folytonosság mellett, hogy mint – egy újabb Erdély-történet hangsúlyozza – a rájuk maradt dákok edények tanúsítják, a dákok szerették a szépet, akárcsak a románok.³⁰ De ki nem szereti? Nicolae Iorga, a legnagyobb hatású történetíró, aki az 1916-os hadba lépés és a háború misztikájának prófétája lett, a dákok román folytonosságot nemzeti krédóvá emelte. Az 1930-as évek végén a maga tizkötetes román történetének két metaforikus kötetcímével érzékeltette a dákok ősiségét, majd a dákok román együttélést és összeolvadást: „A föld emberei” és „Róma pecsétje”. Ezt máig is idézzetik, éspedig olyankor, amikor azt juttatják kifejezésre, hogy vitának helye nincs, mert ott a pecsét...

Igaz, korábban sem volt helye a vitának, egy 18–19. századi művelt vagy akár műveletlen erdélyi román értelmiségi számára szentségtörés számba ment azt feltételezni, hogy a győztes rómaiaknak bármiféle közük lett volna a legyőzött dákokhoz. Az akkori román értelmiségiek vérdogmája szerint a románok ereiben tiszta római vér folyik. A magyarok viszont akkor is ünneprontók voltak. Már 1710-ben, amikor egy bizonyos Bíró Sámuel arról oktatta ki kilencéves fiát, hogy Noé „egyik jeles maradékja Gyeta nevű familiával” eljött Örményországból, és a Krímtől a Tiszáig terjedő „földet ülte volt meg”. Aztán „az gothusok és az gytákkal vagy dacusokkal összevegyedvén kiverék Erdélyből és az egész Dáciából az rómaiakat”. Majd jöttek a magyarok Szkítiából, és kiverték a dákokat és gótokat Erdélyből. A románok részben „római vitézek”, részben „római kolóniák” maradéka. De miután a rómaiak maguk lerombolták a dunai hidat, „azon légjóbeliak közül sokan, és a kolóniák nagyobbára is maradtanak, és a több nemzetségekkel összevegyedvén, az nyelvek is változást szenvede sok száz esztendőök alatt”, és így alakult ki a román nyelv.³¹ Kicsit zavaros történet, mert először kiverték a rómaiakat, akik végül is ott maradtak. De 1850-ben Jókai Mór az 1848-as polgárháborút idéző elbeszélésében a román népvész már egyszerűen úgy szól a népéről, hogy az „a híres dákok s a világhódító légiók maradványa”.³² A magyar író valójában azt adta tovább, amit a pozsonyi líceumban tanulhatott történelem tanárától. Ez arról beszélt, hogy Decebál halála „után oda [azaz Dáciába] római gyarmatok, minthogy azon tartomány a háborúk által lakóitól megfosztatott, vitettek által, mely a dákokkal összevegyedett gyarmatokból vették a máj Oláhok származásokat. De a szomszéd népek, főképpen a gótok, a rómaiakat ezen új tartományban gyakran háborgatták. Annak okáért Aurelianus császár, midőn magát ellenek nem szegezhetné, az új lakókat onnét elvezette, és Moesiában telepítette le őket; magát pedig a tartományt 274-ik évben a vadak (bitanglók) kényére hagyta.”³³ Jókai nyilván feltételezte, mint később sok román történész, hogy a dákok és rómaiak utódai elrejtőztek a hegyekben, és ebben az eredetképzetben csak megerő-

²⁹ Nem is dákok lennének? – Zoe Petre nekiment a trakomán történészeknek. http://erdely.ma/dokumentum.php?id=118489&cim=nem_is_dakok_lennenek_zoe_nekiment_a_trakoman_torteneszeknek (letöltés: 2015. augusztus 17.)

³⁰ Pop, Ioan-Aurel – Bolovan, Ioan: *Istoria Transilvaniei*. Cluj-Napoca, 2013. 18–19.

³¹ Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (a továbbiakban: OSZKK), Oct. Hung. 13. Jus publicum Transylvaniae pro captu filioli Sámuelis Biro, annorum IX, per questiones et responsiones accommodatum. Anno 1710. 6., 11.

³² Jókai Mór: *Forradalmi és csataképek*. Pest, 1850. 24.

³³ Pozsony, Evangélikus Liceumi Könyvtár, köteg: 144-3. Magyarország Történetének Tudománya, mellyet oskolai élésre össze irt Zsigmondy Sámuel, a Pozsonyi Ágostai Vallástételt követő Evang. Fő Oskolának rendes Tanítója. Pozsonyban 1832ik évben.

sítette erdélyi utazása, melynek során Verespatakon például azt is láthatta, hogy a házak falába római sírköveket építettek be. (Ezek nemsokára eltűnnek, mert az aranykitermelés érdekében mindent elpusztítanak, bár még a Román Akadémia is tiltakozik ellene.) Egyébként a magyar történetírás egyik alapító egyénisége, Szilágyi Sándor is ezt a dák–római kontinuitást vallotta, és a székelyek hun származását.³⁴ Ezt tette Szabó Károly is, aki mély együttérzéssel ecsetelte, hogy a rómaiak által legyőzött dák nép „szomorú szolgaságba sülyedt, s a míveltebb rómaiak szellemi fensőbbsege, katonai túlsúlya s a gyarmatosító kormány polgári intézményeinek szigorúsága által nyomatva, nemzeti önérzetét, sőt idő folytán nemzeti nyelvét is elvesztette”. És aztán már „elrománosodott dák utódok” vészelték át a népvándorlások korát.³⁵ A régész Torma Zsófia is hangoztatta, hogy a románok a dákok leszármazottai is,³⁶ a Kárpátokon túl az 1860-as évektől egyesek már felvették a dákokat a nemzeti családfára, ami a nacionalista misztika megnyilvánulása. Csakhogy a magyar ősrégésznőt nem nacionalista (hátsó)gondolatok vezették, hanem az ember és kultúrájának folytonossága, az erdélyi népszokásokban az emberi érzelmeket kifejező ősi szimbólumok folytonosságát kereste és látta. Úgy vélte, hogy Hunyad megyei leletei „érthetővé teszik a népek civilizációjának, sőt az emberiség egységes eredetének kérdését, különösen a vallások alakulásának és fejlődésének történetét, hogy miként keletkeztek Babilon–Akkád népének szellemi életében vallási és kulturális állapotának olyan mozzanatai, melyek geográfiai és kronológiai folytonosságukban nemcsak a dákok, hanem a mai néplélek és népélet nyilatkozataiban szent hagyományként tűnnek fel, mint az elmúlt idők örökbecsű maradványai”.³⁷ Az ilyen univerzalista törekvéseket a családi és a nemzeti őskultusz megnyilvánulásai fogják közre. A 16–18. század fordulóján Esterházy Pál nádor kitalálta magának azt a családfát, amely Decebál széppapjával, Dodo dák királlyal indul, és Dracula, Oláh Miklós, Hunyadi János egyaránt megtalálható rajta. Ez részben a nemesi demonstrációs effektus megnyilvánulása, részben annak az igénynek a szimbolikus kifejezésre juttatása, hogy Erdély egyesüljön Magyarországgal.³⁸ Hiszen a bizánci történetíróknál Dácia Erdélyt jelentette, a 15. század nagy görög történetírója, Laonikos Chalcocondyles pedig arról hallott, hogy egyesek szerint a magyarok géták voltak, akik a Balkán hegységben laktak, és onnan vándoroltak északra, mások szerint a magyarok dákok voltak.³⁹ Perecsényi Nagy László, aki a 19. század első két évtizedében Arad megyei kisbirtokán ontotta írásait, a magyarok őseiként számon tartotta őket.⁴⁰ És miért ne, talán egyes dák néptörödékek a magyar honfoglalást is megélhették.⁴¹

De mit mondanak a római történetírók Dáciáról? És hogyan értékeljük kijelentéseiket?

Dácia Traiana népének sorsáról két történetíró emlékezett meg. Eutropius így írt, annak kapcsán, hogy Hadrianus császár Daciát fel akarta adni: „...barátai azzal riasztották vissza ettől, hogy így sok római polgár jutna a barbárok kezére, mert Traianus Dácia legyő-

³⁴ Szilágyi Sándor: *Erdélyország története tekintettel művelődésére*. I. köt. Pest, 1866. 8–12.

³⁵ Szabó Károly: *Kisebbségi történelmi munkái*. I. köt. Budapest, 1878. 211.

³⁶ Gyulai Pál: *Torma Zsófia levelesládájából*. Bukarest, 1972. 34–35.

³⁷ Torma Zsófia: *A toradosi őstelep*. In: Téglás Gábor (szerk.): *Hunyadvármegye földjének története*. Budapest, 1902.

³⁸ Nagy Levente: *A holló, a gyűrű és a sárkány jegyében*. Budapest, 2014. 75–77.

³⁹ Chalcocondil, Laonic: *Expuneri istorice*. Trans.: Vasile Grecu. București, 1958. 60–61.; Diaconu, Petre: *Les Coumans au Bas-Danube aux XIe et aux XIIe siècles*. București, 1978. 36.

⁴⁰ Miskolczy Ambrus: *Perecsényi Nagy László cikkei a románokról*. [Forrásközlés bevezetéssel] In: Miskolczy Ambrus (szerk.): *Europa Balcanica – Danubiana Carpathica*, 3. Budapest, 1998. 299–329.

⁴¹ Melich János: *A honfoglaláskori Magyarország*. Budapest, 1925–1929. 287.

zése után az egész római világból emberek sokaságát telepítette oda, hogy műveljék a földet és városokat emeljenek. Daciában ugyanis Decabál hosszú háborúja miatt elfogytak a férfiak.” Ugyancsak Eutropius számolt be arról, hogy mintegy százhatvan–százhetven év múlva, 271–274-ben Aurelianus „Dácia provinciát, amelyet Traianus a Duna túlsó oldalán állított fel, miután az egész Illyricum és Moesia elpusztult, feladta, mert lemondott arról, hogy meg lehessen tartani. A Dácia városaiból és földjeiről kitelepített rómaiakat Moesia közepén helyezte el, és azt nevezte el Daciának. Ez most a két Moesiát kettéosztja, és a Duna jobb partján fekszik, míg azelőtt a balon feküdt.”⁴² Flavius Vopiscus is így mesélte el azt, hogy miként jött létre a Dunától délre Dácia Aureliana vagy másképpen Dacia mediterranea, amelynek központja a mai Szófia lett. Lehet, hogy éppen ennek az új nevű tartománynak a jellemzésére született a *Dacia felix* feliratú pénz, de az is lehet, hogy már a provincia kiürítése előtt mintegy húsz évvel verték, mindenesetre eufemizmus, sikerpropaganda. A romok közül romokhoz költözők legfeljebb annak örülhettek, hogy időlegesen nyugalomra leltek. Aurelianus valóban sikeres katonacsászár volt, pannóniai parasztivadék, aki a birodalom pénzügyeit is rendbe hozta, amiért a szenátus a *Restitutor orbis terrarum* (a földkeresség helyreállítója) címmel tüntette ki. Mégis, a történetírói helyzetjellemzések nem öncélú igazságkeresés szülöttei, mindkét történetírónak a császárok érdemeit kellett kiemelnie, azt, hogy milyen szép új provinciát teremtettek, és aztán annak polgárait milyen alaposan kimentették a veszélyekből. Így aztán a Eutropius és Vopiscus sokat idézett megnyilatkozásait átfogó százhetven évből nem maradtak csak kézzelfogható romok és azokra épülő – vagy azok fölött lebegő megfoghatatlan – spekulációk, amelyek olyan kérdésekre keresik a választ: honnan is jöhettek Dácia új római lakosai? Milyen római világot sikerült kialakítani? Mi történt ebben a százötven évben? És főleg utána! A kérdések ártatlanoknak tűnnek, de ideológiával terheltek. A válaszok nem egyszerűen az öncélú igazságkeresés termékei, hanem ama bizonyos „rejtély” filológiájának – a dák–római kontinuitás vagy annak megszakadása mellett felálló érvek és ellenérvek – szövevényébe illeszkednek.

Az újabb Románia- vagy román történetek nagyon tanulságosak, mert jól érzékeltetik azt, amit a szövegek kommunikációjának szoktak nevezni, de nevezhetjük állandó önkorekcióknak is. Sikerült olyan kötetet összeállítani, amelyben erről a korszakról nem készült fejezet.⁴³ Elfelejtették? Vagy a kijelölt szerző nem készült el határidőre? Holott a tét éppen a romanizáció intenzitásának elemzése, hiszen minél erősebb római világ épült ki Daciában, annál nagyobb az esélye, hogy az ottani dákokat asszimilálták, és aztán minél többen ott maradtak a provincia kiürítése után. Márpedig ezeket a köteteket forgatva úgy tűnik, a bizonyítandó következtetéshez keresik az érveket, és próbálnak olyan dáciai római világot megjeleníteni, amely képes asszimilálni a dákokat, és egyben olyan dák világot rekonstruálni, amely hajlandó az asszimilálódásra, sőt alig várja.

Lássuk először a népességszámokat, azokat, amelyeket leírnak, és azokat is, amelyeket nem írnak le. A számok és a történészek nem szeretik egymást. Ha kerülik egymást, az hiba,⁴⁴ mert ha nincsenek is források, becslések alapján életszerűbb képet alkothatnánk a múltból. Egy kiváló román régész hajdan mintegy félmillióra becsülte Decebál Dáciájának népességét, egy másik nemzetközileg is elismert magyar régész ezt nem tartotta megalapozottnak, de azt jelezte, talán nem is olyan túlzott az az állítás, hogy Traianus félmillió dák

⁴² Eutropius: *Breviarium ab urbe condita*. Ed. Carolus Santini. Leipzig, 1979. 51., 60.

⁴³ Fischer-Galați, Stephen – Giurescu, Dinu C. – Pop, Ioan-Aurel (eds.): *O istorie a românilor*. Cluj-Napoca, 1998.

⁴⁴ Ardevan, Radu – Zerbini, Livio: *La Dacia romana*. Soveria Mannelli, 2007.

fogylyot ejtett.⁴⁵ Tehát félmilliónál jóval többre becsülte a dák népességet. Akad azonban olyan is, aki a félmilliót elírásnak véli, és ötvenezret tart reálisnak, a meghódított Dácia lakosságát pedig egymillióra teszi.⁴⁶ Ez azért tekinthető túlzottnak, mert Erdély lakossága a 18. század derekán lehetett ekkora, immár kialakult falurendszerrel, míg a dákok legnagyobb része tanyavilágban élt.⁴⁷ Igaz, a rómaiak urbanizáltak. De kérdés: milyen lehetett ennek mértéke? Arról is olvashatunk, hogy a rómaiak által alapított hét dáciai város népessége elérhette a 170 ezret.⁴⁸ Ha feltételezzük, hogy a rómaiak az új tartományt betelepítették, és az össznépesség mintegy félmillió, akkor a városi lakosság aránya 34%, ha netán egymillió az össznépesség, akkor 17 %. Ez is sok. A 19. század közepén Brassónak, Erdély legnagyobb városának a lakossága, jelentős ipari tevékenység és agrárimport mellett 25 ezer körül mozgott. Kétségtelen, hogy a mai Hátszeg vidékén a rómaiak szinte a semmiből emeltek új központot, amelyet szintén Sarmisegetuza neveztek. De miként érhetett el a szinte semmiből emelt római Sarmisegetuza népessége a 30 ezret? És ezt akkor, amikor a gabonahozamok aligha lehettek magasabbak, és a vízimalmot sem ismerték. A lakosság létszámát elvben az amfiteátrumok férőhelyének alapján lehet becsülni. Sarmisegetuza és Porolissum amfiteátruma mintegy öt-ötezer embert tudott befogadni.⁴⁹ De ez megfelelő alap lehet a népességszám megállapításához? Ceaușescu falujában és más falusi stadionokban ennél több volt a férőhely, miközben a lakosság csak párezres. Dacia traianában mintegy 500 falut lehet számon tartani, de számuk jóval több lehetett. Az egyik régészeti fel-tárt nagy falu népessége nem haladta meg az ötvenet.⁵⁰ Nem derül ki, hogy ez a falu mennyire tekinthető átlagosnak, de ha találtak volna nagyobb, csak említették volna. Ha ezer faluval és ilyen átlagnépességgel számolunk, a falusi népesség száma ötvenezer. Igaz, a városok népe is foglalkozott mezőgazdasággal, de az nehezen képzelhető el, hogy Napoca húszeszes lakosságából ezrek mentek volna ki a város határába. A rabszolgák összlakosságon belül arányát 10%-ra lehet becsülni.⁵¹ De az, aki e becslést végezte, azt már nem árulta el, hogy számszerűleg ez mennyi. Az ókori urbanizációnak a rabszolgaság és a kereskedelem elengedhetetlen feltétele volt. A klasszikus Athénban a rabszolgák és a szabadok aránya 3:2, Itáliában 2:3 körül mozgott.⁵² A dáciai számszerűsített urbanizáció mértékét a román szakirodalom túlbecsüli. Méghozzá nyilvánvalóan azért, mert erős urbanizációval lehet bizonyítani a leigázott dák népesség nyelvcserejét, miután azt feltételezik, hogy a népesség többségét dákok alkották, annak ellenére, hogy a tartományból ismert személyeknek – mintegy 3 ezer névnek – csak 2%-a dák-trák eredetű. A római birodalom egyéb területein viszont számos dák névvel találkozunk, Erdélyben csak eggyel, egy Decebalusszal. (A személynevek 70%-a római, itáliai, 14%-a görög, 4%-a illír, 2,3%-a kelta-germán.⁵³) Ezek az arányok azt jelzik, hogy a megmaradt dák lakosság nem jutott el arra a szintre, amely szín-

⁴⁵ Constantin Daicoviciu becslését és a foglyok számáról szóló tudósítást minősíti Alföldi András: *Keletmagyarország a római korban*. In: Deér József – Gáldi László (szerk.): *Magyarok és románok*. I. köt. Budapest, 1943. 37.

⁴⁶ Cătăniciu: *Daci și Romani*, 34–35.

⁴⁷ Cătăniciu: *Daci și Romani*, 109–110.

⁴⁸ Bărbulescu, Mihai: *Dacia Felix*. In: Bărbulescu, Mihai – Deletant, Dennis – Hitchins, Keith – Pacoste, Șerban – Pompiliu, Teodor (eds.): *Istoria României*. București, 1998. 67.

⁴⁹ *Atlas-dicționar al Daciei Romane*. Ed. Mihai Bărbulescu. Cluj-Napoca, 2005. 44.

⁵⁰ Bărbulescu: *Dacia Felix*, 79.

⁵¹ Bărbulescu: *Dacia Felix*, 69.

⁵² Anderson, Perry: *Passages from Antiquity to Feudalism*. London, 1978. 22., 62.

⁵³ Bărbulescu: *Dacia Felix*, 66–67.

ten a neveket a különböző feliratokon megörökítették, egy olyan világban, amelyet az írástudás magas foka jellemzett, hiszen katonákat és még rabszolgákat is tanítottak írni, ha írástudást igénylő munkára akarták őket fogni. A latin nevek azonban nem mindig a teljes ellatinizálódás jelei. De a kívánt eredmény nem kétséges: „Dácia romanizációja sikerült, annak ellenére, hogy az itáliaiak kevesen voltak a telepések létszámához viszonyítva, akik közül sokan Keletről jöttek.”⁵⁴ Ezek a telepések és az őslakosok, akiknek számát a határon túli szabad dákok és karpok betelepítésével duzzasztották fel, „párhuzamosan” rómaizálódtak.⁵⁵ Igaz, a birodalom többi részén a nyelvcsere 400–450 évig tartott, Dáciában, ahol még a görög nyelv is élt, hiszen ez volt a birodalom másik hivatalos nyelve, elég lett volna százötven esztendő a nyelvcserehez.⁵⁶ E dáciai „csoda” még további kutatásokat igényel.

A katonatársadalom számának becslésében teljes az egyetértés: mintegy 40 ezer római katonát állomásoztattak Dáciában. Kérdés azonban, hogy hozzátartozóik létszáma mekkorára rúghatott. Az egyik becslés szerint: „ha ehhez hozzászámítjuk azt a rengeteg asszonyt és gyermeket, akik a csapatokat ide követték, valamint a seregek nyomában járó s belőlük élő kereskedőket, iparosokat stb., akkor vagy 100 000 főre tehetjük azon, többnyire teljesen romanizált egyének számát, akik Erdély földjén a romanizmus fő terjesztőivé lettek”.⁵⁷ Ez lehet, hogy kevés. A duplája realisabb? De marad a kérdés: mekkora lehetett a latinul nem tudók száma, és főleg a dákoké? Ha túl sok, akkor nehezen képzelhető el a nyelvcsere, ha kevés, akkor a dák–római kontinuitás csak fikció. De a történész nem ismer lehetetlent. Egy újabb konstrukcióban sikerült kitalálni a traianusi dáciai dákok létszámát: 50–100 ezer, ezek többségét pedig öregek, nők és gyerekek alkották. A népsűrűség is 1–2/km² lehetett. Viszont ahhoz, hogy megoldja a felmerülő különböző problémáit, ennek a kevés embernek meg kellett tanulnia latinul, és ezt gyorsan megtehetette, mert jól működött az iskola-rendszer, egy dák katona huszonöt év alatt már jól beszélte a hódítók nyelvét, és különben is vonzó volt a magasabb rendű római kultúra...⁵⁸ Historiográfiai tréfa? Annál is inkább, mert közben – az archeológia fényében – kiderült, hogy az Erdély keleti és déli részeibe Noricumból (a mai Ausztria Pannoniával szomszédos részéből) hozott telepések „romанизációs foka még kevésbé volt fejlett”, és integrációjuk folyamata jelenleg nem követhető, a dáciai provincia szegélyén a noricum-i telepések mellett élő bennszülött dákok településeit még nem tárták fel eléggé. „A régészet és főleg az epigráfia és a numizmatika – negatív evidencia révén – könnyen megerősíthetik – még akkor is, ha nem szükséges – azt, amit az írott források világosan állítanak az Aurelianus alatti kivonulásról. A régészet viszont nem tudja ilyen könnyen dokumentálni a települések, az anyagi termelés kontinuitását és főleg nem az etnikai kontinuitást.” Ez a helyzet máshol is jellemző, így Britanniában, ahol az 5. század elején szűnt meg a római tartomány. „De sehol sem jutott senki sem a józan ész ellenére annak állításához, hogy egy latin nép, amely kétszer olyan számos volt, mint más etnikumhoz és nyelvhez tartozó szomszédjai, véletlenül tartózkodik egy népes és erőteljesen romanizált volt római provincia területén, amellyel nem tartott volna fenn közvetlen kapcsolatot. Akik be akarják tudományosan bizonyítani az abszurdot, szabadságukban áll. De nem nekünk – tudósoknak – a kötelessége, hogy válaszként kimutassuk az abszurdum ab-

⁵⁴ Bărbulescu, Mihai: *Sinteza românească*. In: Bărbulescu – Deletant – Hitchins – Papacostea – Pompiliu (eds.): *Istoria României*, 117.

⁵⁵ Oltean, Ioana: *Rural settlement in Roman Dacia: some considerations*. In: Haynes–Hanson: *An introduction*, 162.

⁵⁶ Tóth Endre: *Dacia római tartomány*. In: Köpeczi (szerk.): *Erdély története*, 88–91.

⁵⁷ Alföldi: *Keletmagyarország*, 59.

⁵⁸ Pop, Ioan – Aurel Bolovan, Ioan: *Istoria Transilvaniei*. Cluj-Napoca, 2013. 29–34.

szurdítását.” Annál is inkább, mert a római hadsereg és közigazgatás kivonulása után Dácia nyugati részére még száz évig nem hatoltak be tartósan idegen népek, egyébként még harminc évig római pénzeket forgalmaztak. Aztán csak nagyon szegény és számában megfogyatkozott agrárnépesség maradt, amelyet „sajnos régészetiileg még nem ismerünk eléggé”.⁵⁹ Ez a kijelentés finom elutasítása annak, ahogy az ezredfordulón kiadott tízkötetes „Románok története” felvázolta a fejlődés menetét, éspedig a következőt: a románná váló falvak világában kiemelkedett egy olyan vezetőréteg, amely saját hatalmának sokáig őrizte családi jellegét, csakhogy megjelentek az idegen kereskedők, akik nagy profitra tettek szert.⁶⁰ (Ebbe a felismerésbe – amely a két világháború közötti zsidóképre emlékeztet – alighanem belejátszottak az 1989 utáni rendszerváltozás tapasztalatai, pontosabban azok átélése, az idegen tőkéktől való kezdeti félelem.) Az abszurditással való példálózás már kevésbé finom elutasítása – pontosabban bojkottja – annak, ami a magyar történészek által írt *Erdély történetében* olvasható. Célszerűbb lett volna valamiféle párbeszéd arról, hogy a régészeti emlékek miként vallanak a népvándorlás egymást követő hullámainról, a germán népek (gótok, majd gepidák, 3. és 4. század), a hunok (4. század), majd az avarok és a szlávok (6. század), a bolgárok (7. század), végül a magyarok megtelepedéséről.

A szellemi tisztulás is elkezdődött. A vele szembeni atavizmusok oka nem egyszerűen az őskultusz. Ez csak tünet. Okkal tette fel a kérdést és kereste a választ egy olyan régész, aki korábban a dák kultuszt maga is ápolta: „Alapjában véve mit is jelent az, hogy ős? Mi azt sem tudjuk igazán, hogy a románok hogy jöttek létre. Véleményem szerint, a román nép történelmét még nem írták meg. Amivel rendelkezünk az ezen országot vezető elitek (uralkodók, fejedelmek, királyok, nemesek stb.) történelme, de azoknak az aurelianusi kivonulás után hátramaradt juhászoknak a történetét nehéz írásban visszaadni; mert nincsenek és nem is lesznek dokumentumok. Voltaképpen kit érdekelnek azok a lakosok, akik olyan területeken maradtak, melyekhez a túlélési kényszer, az anyagi fennmaradás biztosítása kötötte őket? Nekem az a véleményem, hogy elsősorban a Kárpátok hegláncához szorosan kötődő pásztorok népe voltunk, és ezen életmódunkkal biztosítottuk az itt megfordult összes etnikum táplálékát. Ez a domborzati forma, a jellemző tájképével biztosította kontinuitásunkat e helyen. Vannak, akik azt mondják, hogy ezt a tézist dokumentumok nem támasztják alá, hogy ez csak egy gondolatgyakorlat. Azért bármit nem lehet elképzelni! Úgy hiszem, ez a leghihetőbb forgatókönyv.”⁶¹ De azért a régészeti leletekre még szükség van...

Valójában mindenkinek, aki elmélyült ezekben a kérdésekben, megvan a maga forgatókönyve. Ezek többé-kevésbé kizárják egymást, ugyanakkor egyszerre példázzák a tudomány fejlődését, stagnálását, valamint tudomány és politika, felülről diktált utasítások és alulról jövő identitásképzetek viszonyát. Ezen forgatókönyvek története is történelem, és jellemző módon, ha írunk róla, éppen a román álláspontok sokszínűsége szorul háttérbe,⁶² márpedig

⁵⁹ Opreanu, Coriolan Horațiu: *Regiunile nord-dunărene de la provincia Dacia la apariția limbii române (sec. II–VIII.)*. In: Pop, Ioan-Aurel – Bolovan, Ioan (eds.): *Istoria României*. Cluj-Napoca, 2007. 95., 111–112.

⁶⁰ Niculescu, Gheorghe Alexandru: *Archeology and Nationalism in the History of the Romanians*. In: Kohl, Philip L. – Kozelsky, Mara – Ben-Yenuda, Nachman (eds.): *Selective Remembrances. Archeology in the Construction, Commemoration, and Consecration of National Pasts*. Chicago–London, 2008. 150.

⁶¹ Interjú Alexandru Vulpeval, a Vasile Pârvan Régészeti Intézet igazgatójával. http://eres.blog.hu/2012/05/19/dakok_romaiak_romanok_4 (2015-09-05); Eredeti román változata: Sintagma «strămoșii noștri daci» ar trebui discutată (letöltés: 2015. augusztus 18.)

⁶² Pillon, Michel: *Les Daces, Trajan et les origines du peuple roumain: aspects et étapes d'une controverse européenne*. <https://anabases.revues.org/1303> (letöltés: 2015. szeptember 6.)

a román kultúra egyik nagy erénye időnként felvillanó sokszínűsége. Lássuk a román nép kialakulásának rövid tudománytörténetét! És közben ne vessük meg azt sem, amit szóbeli történelemnek neveznek, a pletykákat...

Roesler forgatókönyve és cáfolatai

Az első komoly forgatókönyvet Robert Roesler grazi professzor adta ki 1871-ben.⁶³ Tézise: a román nép a Dunától délre alakult ki a Balkán nyugati és északi részein. Érvei: a források hallgatnak arról, hogy románok a 13. század előtt a Dunától északra laktak volna; az erdélyi folyónevek mind a magyar nyelv közvetítésével kerültek a román nyelvbe, ezért a magyarok már a románok előtt ott laktak; a román nyelvben nincsenek germán (gót, gepida) eredetű szavak, holott gótok és gepidák sokáig tartózkodtak a Dunától északra, ha tehát a románok ott laktak volna, egyes szavakat is át kellett volna venniük az együttélés során, de mivel ez nem következett be, csak a Dunától délre alakulhatott ki a román nyelv. Legnyomósabb érv a román és az albán nyelv rokonsága, egyes közös szavak jelenléte mindkét nyelvben, ami arra vall, hogy a románok és az albánok ősei szorosan egymás mellett éltek, és ilyen együttélésnek a Dunától északra nem lehetett tere. (Mintegy száz szóról lehet szó, amelyek a pásztoréletforma szókincséhez tartoznak, tehát életközösségre utalnak. És a kérdés ma is az, hogy ezek milyen arányban származnak valami ősi nyelvből, és milyen arányban albánból átvett szavak lehetnek.⁶⁴ A román nyelvben előfordulnak olyan egyértelműen albán szavak, amelyeket nem lehet semmilyen szubsztrátum képzettel magyarázni, mivel ezek már az albánban is utólag képzett szavak. Ilyen például a *cálbează*, *gálbează* = métely, a juhok betegsége.⁶⁵) Nyomós roesleri érv: a bolgár (szláv) nyelv hatása a románra és annak két dialektusára, az északi románra és a macedorománra (vagy másképpen: az arománra) szintén a balkáni etnogenezis mellett szól, mert ennek a nyelvi hatásnak akkor kellett érnie a román nyelvet, amikor még nem vált szét e két dialektusra a románok szétköltözése nyomán. (Az északi román vagy dákoromán dialektust a mai Romániában, valamint Szerbia egyes részein, a Timok völgyében beszélik, a macedorománt pedig Macedóniában, Görögország északi részén, Albánia keleti részein és Bulgária déli részén.) Roesler szerint az egyházi szervezetet és az egyházi szláv nyelvet is csak a Balkánon vehették át a románok. Ami pedig a dákokat illeti, ezeket a római hódítók kiirtották, aztán a dáciai romanizált lakosságot átköltöztették a Duna jobb partjára, akik aztán a 6. századdal induló avar és szláv támadások elől a hegyekbe húzódtak, majd pásztornépként költöztek be Magyarországra a 13. század elejétől kezdve.

Roesler műve az első olyan korszerű könyv a románok eredetéről, amely a nyelvészet, a régészet, a helynévtan és a történetírás eredményeit, módszereit ötvözte. Kérdés, hogy a politikai helyzet mennyire játszott bele a tézis megfogalmazásába. Roesler kétségtelenül a Habsburg Monarchia lojális állampolgára volt, és a Monarchia vezetése ferde szemmel nézte Románia létrejöttét, de arra nincs adat, hogy a könyv politikai megrendelésre készült volna. Viszont valóban kérdés, hogy ha a Monarchiát federalizálják, és az erdélyi románok a rendszer támaszaivá váltak volna, akkor is közreadta volna-e munkáját Roesler, amelyben azért akad egy-két gunyoros kiszólás. A lényeg azonban az, hogy a román nemzeti ideológia történeti érvrendszerét alapjaiban kérdőjelezte meg. Románra nem fordították le a

⁶³ Roesler, Robert: *Romänische Studien. Untersuchungen zur älteren Geschichte Rumäniens*. Leipzig, 1871.

⁶⁴ Schütz István: *Fehér foltok a Balkánon*. Budapest, 2006. 12–20.

⁶⁵ Čabej, Eqrem: *Introduce în istoria limbii albaneze*. București, 1997. 106.

munkát, de annál többet szidták és támadták, és a roesleri elmélet cáfolataiban a politikai töltet jóval erősebb, mint magában Roesler művében, ami ma is a balkáni román etnogenezis tézis egyik alpművének tekinthető, mert olyan konstrukciót alkotott a román etnogenezisérről, amely sokban azonos a későbbi hasonló elméletek konstrukcióival.

Roesler első komoly ellenfele Bogdan Petriceicu Hasdeu volt, cáfolatai azonban komolytalanok, hiszen a nagy autodidakta polihistorok – a mából visszatekintve – kicsit mindig komolytalanoknak tűnnek. Igaz, életükben mágikus erővel hatottak, és sok minden ma is élvezettel olvasható tőlük. Hasdeutól is. Filológia, etnográfia és történetírás szinte egyetlen komplex tudománnyá olvadtak össze számára, miközben vele indult a román tudományos folklorisztika. Bár csak forráskiadványai állnak ellen az időnek, nem egy megalapítása és feltételezése komoly kutatások számára is máig elfogadott útmutatást jelent.⁶⁶ Elsőként öntötte tudományos formába a dákoromán kontinuitás elméletét. Tette ezt huszonkét éves ifjúként, amikor 1860-ban megjelentette „Kipusztultak-e a dákok?” című programadó cikkét. Hatalmas közfelháborodás fogadta, azzal gyanúsították, hogy orosz kém, hiszen a cári politika nem nézhette jó szemmel a Róma-kultuszt, amelynek hívei ezzel próbálták elszakítani a román ortodoxiát az oroszától. A cárok az ortodoxia harcos képviselőiként léptek fel, és nem mondtak le arról, hogy a konstantinápolyi Szent Szófia templomra kitűzzék a keresztet. Útjuk pedig Románián keresztül vezetett volna, miközben a nyugati hatalmak a román államot valamiféle ütközőállamként pártfogolták, és már 1856-ban – a krími háború nyomán – Moldvának ítélték Besszarábia déli részét, hogy elhárítsák a közvetlen orosz befolyást a Duna torkolatától. Hasdeu olyan nemesi családból származott, amelynek éppen az Oroszországhoz tartozó Besszarábiában voltak birtokai, ősei a cár hűségese alattvalói és elkötelezett román írástudók voltak. Apja életprogramként közölte vele: „Az Istenbe vetett hit és a hazaszeretet Krisztus igaz harcosává és igaz orosz katonává tesznek!”⁶⁷ És valóban oroszul verselte meg Miklós cár nagyságát, továbbá Róma iránti ellen-szenvét, és azt, hogy „dák vagyok testestül, lelkestül [...] gyűlölöm a rómaiakat”, továbbá azt is, hogy a románokért feláldozza önmagát, „karral, ésszel, lélekkel”.⁶⁸ 1857-ben – némi-
leg tisztázatlan körülmények között – odahagyta Oroszországot,⁶⁹ és Jászvásárott fejedelmi sarjként, magát hercegnek nevezve lépett fel, hogy aztán tanárként és tudósként, szépíróként és újságíróként is kamatoztassa mindazt, amit addig otthon és az orosz világban tanult. „Szláv miszticizmussal határos nacionalizmusnak volt metafizikus teoretikusa”,⁷⁰ aki nem ismert tekintélyt. A tiszta római származást valló erdélyi – valóságos nemzeti szentnek tekintett – írástudókat egyszerűen pletykásoknak nevezte. És mint újságíró, kollégáit sem kímélte: előjoguk a tudatlanság, és „morált prédikálnak az amorális szószékéről”.⁷¹ Igaz, őt is vádolták azzal, hogy olyan könyveket idéz, amelyeket nem is olvasott. Mindemellett Mircea Eliade az egyik legnagyobb romantikus géniuszt tisztelte Hasdeuban, és Novalishoz hasonlította,⁷² aki szerint a megváltó szó megváltoztatja a megkergült világot. Hasdeu filo-

⁶⁶ Weigand, Gustav: *Hasdeu ca filolog*. Convorbiri literare, 1907. No. 12.; Capidan, Th.: *Limba și cultura*. București, 1943.; Munteanu, George: *B. P. Hasdeu*. București, 1963.; Poghir, Cicerone: *B. P. Hasdeu. Lingvist și filolog*. București, 1968.; Macrea, D.: *Contribuții la istoria lingvisticii și filologiei românești*. București, 1978. 123–140.; Russu, I. I.: *Etnogeneza românilor*. București, 1981.

⁶⁷ Dvoicenco, E.: *Inceputurile literare ale lui B. P. Hasdeu*. București, 1936. 223.

⁶⁸ Dvoicenco: *Inceputurile literare*, 59.

⁶⁹ Opreșan I.: *Romanul vieții lui B. P. Hasdeu*. București, 1990. 156–159.

⁷⁰ Iorga, Nicolae: *Istoria literaturii românești contemporane*. Vol. I. București, 1986. 87

⁷¹ Petriceicu-Hasdeu, Bogdan: *Scrieri literare, morale și politice*. Vol. II. București, 1937. 99.

⁷² Eliade, Mircea: *Introducere*. In: *Scrieri literare, morale și politice*. Vol. I. București. 1937. LXIII., LXXIII., LXXX.

lógusként élt a szavak bővületében, mert „bármelyik szó dolgot, lényt, eszmét, szokást tükröz”. Így aztán egy-egy szó eredetének felfejtése vagy gyakorisága számára döntő érvként hatott a nagy vitás kérdésekben. Mivel a *frunză verde* = zöld levél a román népdalokban visszatérő motívum, „a román nemzetiséggel együtt született”, így „tisztá románizmus, a dák föld terméke”.⁷³ A megváltó szó a *doină* ('dal') lett, ez már végképp „megdönti Roesler egész elméletét”.⁷⁴ Méghozzá úgy, hogy Roesler egyik szófejtését fordította Hasdeu Roesler ellen. Az osztrák tudós ugyanis felvetette annak lehetőségét, hogy a *dojna* szó moesia-i dák-trák eredetű. És mivel – fejtegette Hasdeu – a *dojna* hegyi dal, a dákok adták tovább a románoknak. (A szó valójában keleti szláv, Erdély északi részei felől került be a román nyelvbe, és a magyar dana szavunkkal rokon.⁷⁵) Hasdeu nem hamisított, hanem hitt a nyelvészetben, mindaddig nem is szállt éles vitába Roeslerrel, miközben homlokegyenest ellenkező nézeteket vallott. Aztán megvallotta, hogy Roesler olyan kihívás, amely arra ösztönöz, hogy „felhagyjunk rutinszerű lustaságunkkal”, és „a hazugságtól” eljussunk „a teljes vagy részleges igazsághoz”, kutatások és nem hazudozások árán.⁷⁶ Láttuk, Roesler egyik legfőbb érve a gót eredetű szavak hiánya a román nyelvben. Márpedig gót eredetű szavaknak elő kellene fordulniuk a román nyelvben, ha a románok ősei és a gótok találkoztak volna a Kárpát-medencében. A kontinuitás hiányának ezen érvére válaszként Hasdeu nem fedezett fel germán eredetű román szavakat, mint egyes nyelvészek, hanem mivel úgy tudta, hogy a gótok nem jutottak el Olténiába és Hátszeg vidékére, oda helyezte a román őshazát. (Más szóval: a gótokat nem engedte be Olténiába és Hátszeg vidékére, ezzel megtalálta az őshazát, amelyet nem érthettek germán hatások.) „Nemzetiségünk ott alakult ki a hegyvidéken (*plai*), nem a síkságon.” Az ősök a 8. századig csak pásztorok voltak, majd átvették a földművelés egy-egy elemét, hogy a 14. században a földművelés teret hódítsa a pásztorkodás mellett.⁷⁷

Dimitrie Sturdza liberális politikust ez nem hatotta meg, és amennyit lehetett, felvásárolt Roesler könyvéből – Moses Gaster szerint, aki még 1878-ban tárgyszerűen ismertette a művet, majd amikor beszerezte, beírta: „*opus rarissimum et preciosissimum*” (nagyon ritka és értékes mű).⁷⁸ Ugyanakkor ez a Sturdza írta az előszót a nagy forrásgyűjtő Hurmuzaki román történetéhez, amely egyértelműen jelezte, hogy a románok a 9–10. században a Balkán-hegységből és Macedóniából vándoroltak a Duna-mellékre és a Kárpát-medencébe.⁷⁹ Ezt a szerzőt talán azért nem támadták román részről, mert nem vették komolyan, hiszen alapvetően politikus volt, aki a bukovinai román autonómiáért küzdött, miközben a modern román forráskiadást is ő kezdeményezte. De elnézték munkatársának, Ioan Slavicinak is, hogy a roesleri elmélet valószínűségének lehetőségét elfogadta, meg azt is, hogy a román történelem szerinte a szláv és a neolatin elemek összeolvadása után kezdődhetett el.⁸⁰ Slavici ugyanis a román nép vitalitását és szaporaságát hangoztatta, igaz, ő maga olyan vidék-

⁷³ Petriceicu, B. P. – Hasdeu, B.: *Studii de folclor*. Cluj-Napoca, 1979. 45.

⁷⁴ Petriceicu–Hasdeu: *Studii de folclor*, 125.

⁷⁵ Rosetti, Al.: *Dr. Doina*. Studii și cercetări lingvistice, Vol. 3. (1970) 273–274.

⁷⁶ Petriceicu, B. P. – Hasdeu, Bogdan.: *Etymologicum Magnum Romaniae*. Vol. III. București, 1976. 660.

⁷⁷ Petriceicu, B. P. – Hasdeu, Bogdan.: *Istoria critică a Românilor*. Vol. II. București, 1875. 70.

⁷⁸ Miskolczy Ambrus: *A hagyományörzéstől a modern nacionalizmusig: Moses Gaster lázadása. Moses Gaster: Judaica & Hungarica*. Budapest, 1993. 31.

⁷⁹ Hurmuzaki, Eudoxius: *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*. Bd. I. București, 1878. 185.

⁸⁰ Slavici, Ioan: *Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukowina*. Wien–Teschen, 1881. 22., 56.

ről származott, amely a születéskorlátozásban élen járt. Mégis olyan – immár klasszikus – író volt, aki a román kulturális egység megteremtésében élen járt, és klasszikus írónak számított.

Hasdeu viszont elérhető közelbe hozta azt, amit Mircea Eliade – jó fél évszázad múlva – az „autochtonizmus misztikus tapasztalatát”-nak nevezett, és ez nem más, mint az „a mély érzés, hogy a földből jöttél elé, a Föld szült téged, miként sziklákat, folyókat, fákat, virágokat”.⁸¹ Hasdeu mélyebb identitásélményt kínált, mint a római származás dogmája és az állandó példálózás a római dicsőséggel. Dácia dicsősége – hangoztatta Hasdeu – megelőzte Rómáét. A román nép most már nem egyszerűen az őslakosságot kiirtó hódítók utóda, hanem az őslakóké is, akik egybeolvadtak a római civilizáció népével. Hasdeu a román nyelv latin jellegét viszont kortársai közül a legmeggyőzőbben bizonyította. 1870-ben az borzolta a kedélyeket, hogy az egyik román nyelvész, Alexandru Cihac etimológiai szótárában a szláv szavaknak a román szókincsen belüli magas számára hívta fel a figyelmet, mintegy 40%-ra becsülve ezek mennyiségét, és csak 20%-ra a latin szavakét. (Emellett számításai szerint még 20–20% a török, valamint a magyar és görög eredetű szavak aránya.) Csak-hogy – mint erre Hasdeu felhívta a figyelmet – Cihac nem vette figyelembe, hogy a latin eredetű szavak beszédben és írásban jóval gyakrabban fordulnak elő, mint a szláv eredetű szavak. Cihac statikus jellegű nyelvszemlélete ellenében Hasdeu megalkotta a szavak forgalmának elméletét, ebben azt hangsúlyozta, hogy a nyelv jellegét éppen az egyes szavak előfordulásának gyakorisága határozza meg. (Ma a román szókincsen a szavak több mint 60%-a latin eredetű, miután a 19. század derekától rengeteg franciából származó szó és kifejezés honosodott meg.) Ugyanakkor Hasdeu a dák világban, Zalmoxisz kultuszában, a hősök másvilági feltámadásának hitében végül is kora embere számára is vonzó kulturális örökséget tárt fel, miközben – mint 1858-ban vallotta – az ősök átadják „a faj jellegének fizikai és erkölcsi vonásait, a vér muzsikáját”.⁸² Ebből ma már kihallani a jövő – rasszista – melódiáját, de akkor csak a romantikus nacionalizmus megnyilvánulása volt, ugyanakkor a népeket már nem egyszerűen egy hárfa húrjaihoz hasonlította, miként a klasszikusok, hanem hierarchizálta. „Minden nép – írta 1893-ban – a földrajzi terephez hasonlóan, jelenlegi rétegből és korábbi, folyamatos alaprétegekből, substratumokból áll.”⁸³ A balkáni népek alaprétege a pelazg, erre telepedtek rá a trákok, a latinizált trákokból lettek a románok, az elszlávósodott trákokból a szerbek és a bolgárok. Ebben a nagy családban a románok kaptak elsőséget Hasdeutól, mivel egész sor – fiktív – román nyelvi hatást feltételezett a délszláv nyelvekben. A magyaroknak pedig azt a szerepet adta, hogy a pannóniai, azaz dunántúli románokat Macedóniába üzzék... (Korábban, a földművelés eredetéről értekezve, amikor a román nyelv agrárszókincsen a magyar elemeket jelezte, a magyaroknak némi pozitív hatást tulajdonított.⁸⁴) Nem véletlen viszont, hogy Marczali Henrik 1894-ben légvárakra épülő történelemhamisításnak nyilvánította az etno-geneológizáló elmélkedést, és a regionális román politikai hegemoniának a megideologizálását olvasta ki Hasdeu szövegéből, amit szerzője történeti igazságra törő vizsgálódásai összefoglalásának tartott.⁸⁵ Hasdeu

⁸¹ Eliade, Mircea: *Eseuri*. București, 1991. 254.

⁸² Babu-Buznea, Ovidia: *Dacii în conștiința romanticilor noștri*. București, 1979. 105.

⁸³ Petriceicu–Hasdeu: *Etymologicum*, III. 8.

⁸⁴ Petriceicu–Hasdeu, Bogdan: *Originile agriculturii la români*. Columna lui Traian, 3. (1874)49.

⁸⁵ Marczali Henrik: *Néhány történeti észrevétel Hasdeu tanulmányára*. Budapesti Szemle, 79. évf. (1894) 82–91.

nyomán aztán megszületett a kor egyik legmonumentálisabb fantazmagóriája,⁸⁶ amelyben Dácia már a pelazgok világbirodalmának a folytatása...

Hasdeu tanítványa, A. D. Xenopol 1884-ben már könyvet írt Roesler ellen. Tette ezt azért is, mert olyan román személyiségek, mint Eudoxiu Hurmuzaki, kora legjelentősebb román forráskiadásának patrónusa vagy a filológus Alexandru Lambrior maguk is elfogadták a roesleri elméletet. Xenopol könyve érdekes kordokumentum, tévedéseket igazít ki, és téved, valamilyen oknál fogva erdélyi szásznak tartotta a gráci professzort, hitelesnek fogadta el Hasdeu 1134-re keltezett oklevélhamisítványát, és egyik legfontosabb érve az volt, hogy a romanizált dákok a népvándorlók elől a hegyekben húzták meg magukat, aztán amikor elvonultak a hullámok, visszatértek, miként Havaselvén és Moldvában is tették a parasztok a 18. században, amikor jöttek a tatárok és a törökök. Visszatértek, mert az egyszerű emberek szeretik a hazájukat. A könyv alapvetően a román történeti jog felmutatása, tiltakozás a magyar elnyomás ellen és megalapozása a reménynek, hogy Dácia igazi fiainak a kezébe kerül.⁸⁷ Egyébként Xenopol volt az első, aki a románok eredetének kérdésében a rejtély szóval élt, műve francia változatának az „Egy történeti rejtély” címet adta.⁸⁸ Ez ironikus fordulat, de később a „rejtély” szó használatában a dákoromán kontinuitás harcosai már valóságos merényletet láttak, és még 1885-ben, abban az évben, hogy Xenopol megoldotta a rejtélyt, Dimitrie Onciul vele és Roeslerrel egyaránt szembefordult.

Onciul tézise az admigráció, a hozzávándorlás, a folytonosság és az őshonosság elegyítése volt. Eszerint az egykori traianusi Dáciában, azaz Erdélyben romanizált vagy római népességtöredékek maradtak, és aztán a 8–9. században a Balkánról jött a román népesség zöme. „A vita kirobbanása óta a román kérdést túl erősen állították a nemzeti szenvedélyek szolgálatába, túlságosan meghempergették a gyűlölet és a gonosz mesterkedések sarában ahhoz, hogy az elfogulatlan ítélet is helyet kapjon, és megfelelő módon érvényesülhessen. Ebből származnak a túlzások mindkét oldalról, mely túlzások tévutakra vittek. De általában a középút a legegyszerűsebb, és ebben az esetben is az marad.”⁸⁹ Félreértés ne essék, nem arról van szó, hogy Onciul innen is, onnan is eleve megfontolt szándékkal valami kompromisszumot keresett volna, hanem arról, hogy az érvek és ellenérvek mérlegelése után alakította elméletét, és többször használta a visszavándorlás, mint az admigráció kifejezést. Ezzel ugyanis hazafias elkötelezettségét juttatta kifejezésre, hiszen tézisével kitette magát a hazafiatlanság vádjának. Kétségtelen viszont, hogy ő volt a legnagyobb román pozitivistá történetész, aki a politikai megfontolásokat igyekezett háttérbe szorítani, aztán annak érdekében, hogy bekerülhessen az Akadémiába, belépett a konzervatív pártba, amelynek sok tagja a tudományos objektivitást és helyzetelemzést vallotta célként.⁹⁰ Tézisét nem adta fel, hanem 1919-ben a román nemzeti egységet dicsőítő akadémiai előadásában az alkalomnak megfelelő pátozzsal újra kifejtette: a román nemzetiség első magvait akkor vetették el, amikor a rómaiak meghódították az Adriai-tenger keleti partvidékétől a Dunáig terjedő illír területeket, ahol – szerinte – a hajdani illírek, a mai albánok ősei éltek. „Innen indult a kelet-dunai provinciák romanizálása a Fekete-tengerig és a Kárpátokig, majd tovább, és ennek eredményeképpen Dacia Traianában a római hódítás „lerakta a román nép alapját azon a földön, amely történelmi hazája, és ahol kifejlődött a románok nemzeti állama”. A Dunától délre latinizált népet viszont a szlávok és bolgárok behatolása arra kényszerítet-

⁸⁶ Densușianu, Nicolae: *Dacia preistorică*. București, 1913.

⁸⁷ Xenopol, A. D.: *Teoria lui Roesler*. București, 1998. 10., 32–33., 93., 229.

⁸⁸ Xenopol, A. D.: *Une énigme historique. Les Roumains au moyen-âge*. Paris, 1885.

⁸⁹ Onciul, Dimitrie: *Scrieri istorice*. Vol. I. București, 1968. 260.

⁹⁰ Sacerdoțianu, Aurel: *Viața și opera lui dimitrie Onciul*. In: Onciul: *Scrieri istorice*, I. 26.

te, hogy a hegyekbe húzódnak. „Ily módon megállapítható, hogy a román nemzet kialakulása a dél-dunai romanizált provinciákban s úgyszintén Dacia Traianában, amelyet jórészt e provinciák római elemeivel kolonizáltak, befejeződött – az egész latinsággal való területi egységben – azt megelőzően, hogy a szlávok a VII. század elején megtelepedtek volna a Balkán-félszigeten.” A magyarok bejöveteléig olyan béke honolt a Kárpát-medencében, hogy az a balkáni hegyek világába szorított elemeket vonzani kezdte, és megindultak észak felé. „A déli admigráció révén megerősödött a dáciai román elem, már amennyi megmaradt és fejlődött, miután Aurelianus elhagyta a provinciát, annyira gyarapodott, hogy teljesen magába olvasztotta az együtt élő szlávokat”, akiket még a magyarok is itt találtak.⁹¹

A régmúlt képe némileg idillikus, a képalkotók egymásról kialakított képe már kevésbé. Az admigráció tézise körül is kiobbant egy kisebb-nagyobb akadémiai botrány. Kirobbantója Radu Rosetti, sajátos alakja a román történetírásnak és szellemi életnek. Kicsit külön, kicsit magányos, aki a saját útjait járta. Egyszóval nonkonformista, talán az egyik legnagyobb román kultúrában. Igaz, mint fejedelmi sarj megengedhette magának. És nem akármilyen sarj, hanem ízig vérig demokratikus, aki tudott a nép nyelvén. Mint a klasszikus író, Mihail Sadoveanu hangsúlyozta: „...úgy beszélt, mint a parasztok, és európai módon gondolkodott”. A csángókról is rendhagyó véleményt tett közzé.⁹² De a legnagyobb „bűne” és erénye az volt, ahogy az 1907-es nagy parasztfelkelésről szóló monográfiájában megírta a parasztság jogfosztását, egy valóságos vádiratot a nagybirtok ellen. A románok eredetéről szóló értekezéseit viszont próbálták kihasználni ellene. Nem kétséges, eredeti, de durva ötlettel jött elő még egy 1889-es cikkében, amikor azt bizonygatta, hogy a szlávok rablóhadjárataik során a 6. és 7. században a Duna bal partjáról számos latinizált trákot telepítettek a Duna jobb partjára és a Kárpátok vidékére, ahol viszont még éltek korábbi latinizált elemek. Később a latin elemek erdélyi túlélésének lehetőségét is elvetette. A hegyekben való túlélés feltételezését egyenesen abszurdnak minősítette, mert szerinte az erdélyi hegyekben nem lehetett elég legelő az állattartáshoz, legfeljebb jelentéktelen törzset lehetett volna eltartani. A Román Akadémia meg is kapta a feladatot, hogy foglaljon állást ebben a kérdésben, de nem tette. A szerző pedig nyugodtan hirdethette, hogy a történettudomány célja az igazság feltárása, egyébként a hazafiatlanság vádjának elhárítására még azt is hangoztatta, hogy a románok háromszáz évvel korábban jöttek be, mint a magyarok, és elhatárolta magát Roeslertől, valamint Hunfalvy Páltól.⁹³ Lassan megjelentek a színen a nagy nyelvészek, amire azért is szükség volt, mert a történészek a nyelvészetben már nem voltak otthon. Kérdés, hogy a nyelvészek mennyire lehettek otthon a történelemben. Mindenesetre az elbeszélő források miatt ők maguknak vindikálták a dicsőséget, hogy megfejték a „rejtélyt”.

A román nyelvészek belső „vitája”

A nagy nyelvészek általában nem szívélik egymást. A románok is ezt példázzák, és azt is, hogy az ellenségeskedés nem szép, de az ezt kísérő versengés mégis termékeny. Igaz, a hangváltozások elemzése a mai – nem nyelvész – olvasó számára labirintus, de a nyelvészek sem ítélik meg egyformán, hogy ők maguk, a labirintus mérnökei miként kerültek ki okfejtéseik szövevényéből, miközben egymással hadakoztak. A három nagy harcos profesz-

⁹¹ Onciul: *Scrieri istorice*, II. 299., 303–304., 307.

⁹² Miskolczy Ambrus: *Előszó*. In: Rosetti, Radu – Arens, Meinolf – Bein, Daniel – Demény Lajos: *Rendhagyó nézetek a csángókról*. Budapest, 2004. 5.

⁹³ Rosetti, Radu: *Regretabil! Viața românească*, vol. 6. (1909) 361–372.

szor egy-egy iskola alapítója: Ovid Densusianu (1873–1938) Bukarestben, Alexandru Philippide (1859–1933) Jászvásárott, Sextil Pușcariu (1877–1948) Kolozsvárott.

Alexandru Philippide indult a legkorábban a pályán, de későn ért be a termés. Immár hatvanadik évét is betöltötte, amikor közzétette élete fő művét *A románok eredete* címmel. A két kötet 1700 oldalra rúg. Az első kötet azt vizsgálja, hogy mit mondanak a történeti források. A térségben élő etnikumok bemutatásával hatalmas körképet nyújt a Balkán-félsziget romanizációjáról. A mű a latin feliratok névanyagának mindaddig legrészletesebb feldolgozása. Végül Philippide sorra veszi és értékeli – hol csak néhány sorban, hol oldalakon keresztül – mindazt, amit a románok eredetéről írtak. Teszi ezt minden tekintélytisztelt mellőzésével. E téren Iorgát a legdezorientáltabbnak minősítette, és a legnagyobb román történetírót egy harmadik vonalbeli osztrák és magyar történész mellé helyezte. Roesler téziséét nullának minősítette, viszont a románok és az albánok őseinek együttéléséről vallott nézetét olyan megjegyzéssel idézte fel, hogy ezzel „betapasztotta mindazoknak a száját, akik azt hangoztatták, hogy a dákorománok szakadatlanul és kizárólag Dáciában éltek”. A román nép kialakulásának területét az 1914 előtti földrajzi terminológiát használva így jelölte ki: a Szerb Királyság a Drina folyóig, e királyság nyugati határáig, Koszovo török tartomány délen egészen Skopjéig (Üskübí), beleértve Bulgária délnyugati részét is (Szófia és Küstendil vidékét), Bulgáriának a Duna és a Balkán-hegység között fekvő területei, Dobruzsza, Olténia, Havaselve és Moldva Duna-menti részei és Besszarábia tengerparti területei egészen Akkermanig (Cetatea Albă, Nyeszterfehérvár), Erdély, a Bánság és a Szerémség. Miután azonban a hunok a 4. század második felében meghódították Pannoniát, a rómaiak ennek latinizált lakosságát is visszavonták, akik maradtak vagy beolvadtak az egymást követő népekbe, vagy fennmaradtak mindaddig, amíg a románok át nem keltek a Dunán, és ekkor hozzájuk asszimilálódtak. Philippide a romanizált népek két rétegét különböztette meg. Először az őshonos népek vagy legalábbis a római hódoltság előtti népek rétegét. Nyugatról kelet felé haladva ezek a következők voltak: dardánok, dasszareták, breukok, párthusok, cavok, scordiscok, triballok, moesek, dákok, besszák, inaedek, dentheták, szardok, géták, crobizok, corallok, szkíták, szarmaták, baszternák, obulensek, oitenszek, autariáták, britolagok. Ezekhez csatlakozott a pirusták dáciai kolóniája, a Dáciában lévő kelta telepések és a különböző illír–pannon kolóniák. A román nemzet kialakításában közreműködő dákok a Duna jobb partján, Moesia Superior és Moesia Inferior provinciában éltek, Dáciában viszont csekély számú romanizált dák akadt. A római hódoltság ideje alatt az őslakos vagy legalább a római hódoltság előtti népeknek erre a rétegére rakódtak rá a román területen rövidebb vagy hosszabb időre további népek (azok a népek, amelyekről tudjuk, hogy nemcsak betörték a románság területére, hanem ténylegesen le is telepedtek, kis csillaggal szerepelnek a felsorolásban): *alánok, *astingok vagy *astringok (vandálok), *avarok, *basztarnák, *besszusok, boranok, bolgárok, kárpok, kosztobokok, *cemanderek, *gepidák, *gótok (nyugati és keleti gótok), *herulok, *hunok, *markomannok, peucek vagy peucinek, roxolánok, *sadagarok, *szarmaták, *scyrek, *szlávok, *taifalok, urugundok, *vandálok. „Ez a konglomerátum azt az egységes vonást, amely egyetlen nép, a román, és az egyetlen nyelv, a román születését lehetővé tette, ezen elemek keveredésének köszönhető, amit azonos társadalmi és politikai körülmények segítettek elő, és az, hogy e népek között az egyik túlsúlyban volt, mégpedig a trák.” A romanizálásban az itáliai elemek száma nagyon csekély volt. Philippide szerint „semmit sem tudunk arról, hogy a románok mikor foglalták el jelenlegi területeiket”. Úgy vélte, „a románoknak már a 7. század elején meg kellett kezdeniük a szívargást a Duna jobb partjáról a bal parti területekre, és ennek a szí-

várgásnak a 13. század első feléig kellett elhúzódnia”.⁹⁴ Az albán és román nyelvi rokonság, valamint a román nyelvjárások vizsgálatával pontosan leírta a románok – hullámszerű – vándorlását. Egyszerű – nem nyelvész és nyelvész – halandó számára ez munkájának legnehezebben emészthető része. A hangtant csak különleges adottságok birtokában és csendben lehet művelni. Miután ez utóbbira nagy szüksége volt Philippidének, az anekdota szerint összetörte első felesége zongoráját, és a roncsokat kidobta az ablakon. (Ez enyhíthetett azon, hogy Jászvásárott börtönben érezte magát.⁹⁵)

Philippide nyelvszemléletében „a nyelv olyan szerv, amelynek működésében a fizikum is meg a pszichikum is részt vesz”. Viszonyuk változó. „A hangok olyan fizikai elemek, amelyeket a test bizonyos fizikai részei keltenek, az ismereteknek hangok általi szimbolizálása viszont a pszichikai rész, amit a lélek dolgozott ki.” A hangok lassabban és fokozatosabban változnak, míg a szimbólumok (szavak, nyelvtani formák és ezek jelentése) gyorsabban és hirtelen változnak, és a hangok közötti igen nagy hasonlóság mellett gyakran hatalmas jelképi eltéréseket találunk. „Hasonlítsuk össze például a hangok és a szimbólumok változásának arányát a román köznyelvben: a szimbólumok (szavak, a szavak jelentése és formája) változása olyan nagy, hogy a paraszt már nem is érti ezt a nyelvet, a hangokban tapasztalható változás viszont csaknem nullával egyenlő, így teljes mértékben megőrződtek az ősi kiejtések. Ha tehát az ember követni akarja az egy tömböt alkotó román nyelv csoportokra tagozódását, azzal a gondolattal, hogy ez a tagozódás megfelel annak, ahogy a román népet alkotó csoportok eltávolodtak egy adott terjeszkedési központtól, akkor áll biztosabb alapon, ha kalauzának az anyagi természetű hang lassú és szilárd elemét választja.” 202 hangtani közös vonás lelhető fel a három nagy román dialektusban (a dáko- vagy északi románban, a macedorománban és az isztrorománban). 96 valamennyi dialektus közös vonása, 106 pedig két-két dialektus közös vonása. Ezzel a 202 közös jelenséggel szemben az egyes nyelvjárásoknak megvannak a maguk sajátos vonásai (a dákorománban 58, a macedorománban 57, az isztrorománban pedig 20). Miután az aldialektusok és a tájnyelvek eltérő és közös vonásait is megállapította, azt is leszögezte, hogy vannak olyan közös vonások, melyek egymástól távol, külön-külön alakultak ki, és pedig a románok hasonló fizikai és pszichikai alkatának köszönhetően. A román tömb még Kr. u. 600 előtt több ágra szakadt: először a dákorománok és a macedorománok váltak el egymástól, aztán az isztrorománok váltak ki a dákorománok közül, majd a macedorománokról leváltak a meglenorománok, és Szalonikitől északra, Meglenben telepedtek meg. Amit Philippide korábban szívárgásnak nevezett, azt immár hullámok mozgásaként jellemezte. A közös és eltérő hangtani sajátosságok összehasonlításából következett: 1) a románok először a Bánságba vonultak, aztán „a hullámok egymás fölött áthaladnak a Bánságból kiindulva és egyre távolabbi területekre csapnak át, a Kárpátokon túli részekre (a Barcaság és az Olt-vidék [Fogaras], Délkelet-Erdély kivételével), Moldovára, Bukovinára, Besszarábiára; 2) csupán egy Kárpátokon túli hullám nyúlik át Olténiára és a Havaselvére; 3) külön-külön hullámok öntik el Olténiát, Havaselvét, a Barcaságot és az Olt-vidékét, Délkelet-Erdélyt; 4) egyetlen olyan hullám sem volt, amely Havaselvét és Moldovát egyszerre öntötte volna el; 5) Olténiát egy Kárpátokon túli hullám öntötte el Havaselve nélkül. Tehát Moldova, Bukovina, Besszarábia genetikailag (mint ág) és történelmileg a bánsági-Kárpátokon túli területhez tartozik, míg Moldovának és Havaselvének egymással sem genetikai (ágszerű), sem történelmi kapcsolata nincs; Olténia genetikai (ágként) és történelmi szempontból vegyes összetételű, azaz bánsági,

⁹⁴ Philippide, Alexandru: *Originea românilor*. Vol. I. Iași, 1925. 690., 782., 793., 854–858.

⁹⁵ Oprișan I. (ed.): *Alexandru I. Philippide în dialog cu contemporanii*. Vol. I. . București, 1986. 46., 76.

Kárpátokon túli és havaselvi elemekből áll. Tehát két különálló román vándorlás zajlott le: az egyik felölelte a bánási-Kárpátokon túli területet (a Barcaság és az Olt-vidék [Fogaras], Délkelet-Erdély kivételével), Moldovát, Bukovinát és Besszarabiát, a másik pedig Olténiára, Havaselvére, a Barcaságra és az Olt völgyére, Délkelet-Erdélyre terjedt ki.” Összegezve a szétvándorlás menetét: „Először a macedorománok telepedtek le mai területeiken, és letelepedésük rövidebb ideig tartott, csaknem egyidejű és tömeges méretű volt. A dákorománok viszonylag később telepedtek le mai területeiken, de letelepedésük hosszabb ideig tartott és fokozatosan ment végbe. Ami az isztrorománokat illeti, nyelvük csak annyit árul el, hogy még ma is létező szórványos maradványaik viszonylag későn telepedtek le jelenlegi területeiken, és nem is olyan régen még közelebb laktak a románok őshazájához, mint a dákorománok. A dákorománok északi és keleti irányú vándorlásuk során szintén kettészakadtak. [...] Az első ág hullámai, amelyek Moldovát és Besszarabiát lepték el, nem Erdély keleti havasain át terjedtek tova, hanem Erdély északi völgyein, Bukovinán át. És ez a román áradat Bukovinán keresztül először Moldovát öntötte el, majd később szintén Bukovinán át Besszarabiát. A második ágnak azok a hullámai, amelyek átcaptak a Barcaságba és Olt-vidékbe, Délkelet-Erdélybe, az őshazából kiinduló új vándorlásból szakadtak le, és ezek későbbi keletűek, mint a Havaselvét elárasztó vándorlás.” A román vándorlás oka a szlávok benyomulása a Balkánra, akik viszont jelentős mértékben elhagyták a mai Románia területét. „A két területen a teljes népcseré csak a 13. század elejére ment végbe. Tehát a 13. század nem a dákoromán vándorlás kezdetét jelenti, ahogyan Roesler hitte, hanem ennek befejezését: a 13. század elején a románok már benépesítették azt az egész területet, amelyet jelenleg elfoglalnak.”⁹⁶

Az ilyen jellegű munkák sorsa, mint amelyet Philippide tett le az asztalra, elhallgatás és szidalmazás. O. Densusianu a kettőt elegyítette. Márpedig ő volt kora nagy nyelvésze, aki még huszonévesen, a századfordulón megírta a román nyelv történetének első tudományos szintézisét, amelyet 1929-ben újra kiadott. Kölcsönösen lekezelték egymást Philippidevel, ezért Densusianu érdemi elemzés nélkül, kisebb ellentmondások kipécézése után kimondta az ítéletet: „nehézkés és homályos könyv, és az utolsó oldalnál az ember úgy érzi, mintha katakombából bújna elő”, igaz, sok munka, de „sok hiábavalóság”. De a legkeményebb kijelentése egy költői kérdés: „Philippide miért nem írja alá egészében Roesler elméletét?”⁹⁷ Densusianu nem bocsátotta meg, hogy Philippide nem tartotta valószínűnek a latinizált elemek dáciai (erdélyi) túlélését. Viszont ő maga sem határolta el magát minden vonatkozásban a gráci professzortól: „Az egyik pont, amelyben egyetértünk Röslerrel: a román nyelv kialakulásának középpontját a Dunától délre kell helyoznünk. Olyan tény ez, ami számunkra megcáfolhatatlannak tűnik, és amelyet a filológiai kutatások a jövőben csak tovább fognak erősíteni. Mégis eltérünk Röslerrel, amikor a román nyelv születésének területét Moesiára teszi, és elfogadja, hogy a románok ma a kolonusok leszármazottai, akiket Aurelianus telepített le e provinciában, miután 271-ben kiűrtette Dáciát. Megítélésünk szerint a román csak Moesiánál sokkal kiterjedtebb és az Adriához közelebb fekvő területen alakulhatott ki. És szerintünk e terület csakis Illíria lehetett.” De „amikor kijelentettük, hogy a román kialakulása központjának Illíriában kellett lennie, semmiképpen sem zártuk ki bizonyos eléggé jelentős latin elem fennmaradását Dáciában és Moesiában. E provinciák közül az elsőben ilyen elem főként délnyugaton maradhatott fenn, a Duna középső folyásához közeli vidékeken, valamint a Száva és a Dráva mentén is. E tájakon a római élet kezdettől

⁹⁶ Philippide, Alexandru: *Originea romînilor*. Vol. II. Iași, 1928. 379., 381–382., 389–390.

⁹⁷ Densusianu, Ovide: *Al. Philippide: Originea Romînilor*. Vol. I–II. Iași, 1925., 1928.; *Grai și suflor*, 1929–1930, 396–404.

fogva nagyon intenzív volt, semhogy olyan hirtelen kihunyhatott volna, mint azt Rösler hiszi. Illíria szomszédságának mindenképpen alá kellett támasztania, és bizonyos mértékig táplálnia is kellett a római életet a Balkánnak ebben a részében, még akkor is, ha Dácia valamennyi római lakosa ki is vándorolt volna Aurelianus idejében; Illíria ezen délnyugati részét fokozatosan újra benépesítették volna azok az újabb telepések, akiket errefelé taszított az a mozgás, amely a Duna jobb partján élő latin népességet áthatotta.”⁹⁸ Ami pedig a perdöntő albán–román közös szavakat illeti, ezeket – Densusianu szerint – a délről északra vándorló macedorománok adták át a dákorománoknak.⁹⁹ Csakhogy Philippide azt mutatta ki, hogy a macedorománok hamarabb eltávolodtak az albánoktól, mint a dákorománok, hiszen ezek nyelvjárásában erősebben érvényesült az albán hatás.

A kolozsvári Sextil Pușcariu 1926-ban még a Philippide által kifejtett hullálmélet alapos elemzését ígérte, hangsúlyozva, hogy a kérdés „örökké nyitott”,¹⁰⁰ de aztán a vitát lezárta, mielőtt megnyitotta volna, mert egy évtized múltán már Philippide munkásságának említése nélkül fejtette ki nézeteit. A kolozsvári professzor reménytelen vállalkozásnak tartotta, hogy megtalálják a román nép őshazáját, bölcsőjét, mert – mint fejtegette – hatalmas területeket bejáró pásztornép lévén Dél-Görögországtól az északi Kárpátokig terjedő, hatalmas területeken alakult ki, nyelvi egysége pedig a pásztornép mozgékonyságának köszönhető, a magyar helynévanyag, a folyó nevekben élő (Olt, Maros) magyar nyelvi hatás pedig a Magyar Királyság nyomásának tudható be.¹⁰¹ Közben azt is vallotta, hogy az Erdélyi-érchegységben lett volna egy olyan magterület, ahol a latin nyelv folyamatosan alakult volna románná, hiszen az ottani nyelvjárásban több a latinból levezethető szó, mint másutt.¹⁰² (Igaz, Tache Papahagi – aromán eredetű román nyelvész és folklorista – úgy vélte, hogy a mókok a Balkánról származnak, ahol még él a *moŭian* nevezetű macedoromán népcsoport.¹⁰³)

Ezzel lezárult a három hang- és mérvadó tudós vitája, de a Philippide-vita hullámai nem ülték el. Philippide hí tanítványa szerint mestere műve az egész szakirodalom legalaposabb terméke, amelyről már 1927-ben megírta, hogy nemzeti jellegű a szó legemelkedettebb és legszebb értelmében, ami a román nép vitalitását bizonyítja, azaz, hogy annyiféle etnikumot tudott magába olvasztani, és ez „jogos bizalmat és reményt kell hogy ébresszen bennünk”.¹⁰⁴ Annál is inkább, mert már kísértett a faji tisztaság eszméje. Jellemző, hogy még az 1850-es években a tudós szabadkőműves szerzetes, Eufrosin Poteca halálos ágyán keserűen mondta egyik barátjának: „...ne felejtse, hogy népünk dákok, rómaiak, gótok, vizigótok, avarok, kunok, besenyők, bolgárok, szerbek, magyarok és mások és mások gyűlevész bandája, és még sok idő kell, hogy jóféle nép legyen belőle!”¹⁰⁵ És akinek mondta, olyan nacionalista filozófus lett, aki már-már az etnikumot tette meg kategorikus imperatívusznak, és úgy nyilatkozott Philippide könyvéről, hogy „nem tudjuk, olyan zseni művéről van-e szó, akit nem ismertek el kortársai, vagy egy eredeti ember dolgozatáról, aki nem

⁹⁸ Densusianu, Ovide: *Histoire de la langue roumaine*. Vol. I. Bucarest, 1929. 288–289.

⁹⁹ Densusianu: *Histoire*, 356–357.

¹⁰⁰ Pușcariu, Sextil: *Pe marginea cârților*. Dacoromania, vol. 4. (1924–1926)2. 1381.

¹⁰¹ Pușcariu, Sextil: *Limba română*. București, 1940. 255., 307.

¹⁰² Pușcariu, Sextil: *Les enseignements de l'Atlas linguistique de Roumanie*. Revue de Transylvanie, vol. 1. (1936–1937); uő: *Contribuția Transilvaniei la formarea și evoluția limbii române*. Revista Fundațiilor Regale, vol. 5. (1937).

¹⁰³ Papahagi, Tache: *Cercetări în Munții Apuseni*. Grai și suflet, vol. 2. (1925) 22–89.

¹⁰⁴ Iordan, Iorgu: *Alexandru I. Philippide*. București, 1969. 109.

¹⁰⁵ Rădulescu-Motru, C.: *Revizuire și adăugiri*. Vol. II. București, 1996. 292–293.

tudta módszeresen feldolgozni a gyűjtött anyagot”.¹⁰⁶ Valójában a történészek nem tudják megemésztetni Philippide koncepcióját. Elhallgatják, jobb esetben elutasítják, csakhogyz nem érvekkel teszik, hanem azzal, hogy abszurdá stilizálják. Gheorghe I. Brătianu például arról írt, hogy Philippide egyébként „komoly munkája” szerint a románok ősei valóságos cikkcakokban vándoroltak volna, és valamennyi nép között elérték a területi instabilitás abszolút rekordját. Viszont – mint hangsúlyozta – csak abban érthet egyet a bevándorlás elméletének híveivel, hogy Moldva és Besszarábia a középkori román expanzió utolsó szakaszát jelentik.¹⁰⁷ Brătianu némileg az admigrációs elmélet felé hajlott, elfogadta azt, hogy a Balkánról kisebb csoportok vándoroltak északra, de abban a politikai helyzetben alapvetően azt kellett bizonyítania, hogy a román nép bölcsője Erdély. Amit ő hitt is. A történelmi kérdés akkor úgy hangzott: ki birtokolja Erdélyt? Milyen formában érvényesítheti kisebbségi jogait az erdélyi magyarság, és miként lehet jogait korlátozni? A román és magyar történészek és nyelvészek két ellenséges táborként álltak egymással szemben. A harci mezük a kemény stílus, tudományos téziseiket azonban érvekkel támasztották alá, legfeljebb kételeyeket hallgatták el.

A magyar nyelvészek „egyetértése”

Lehet, hogy Aurélien Sauvageot, a finnugor nyelvész nagy művelője túlzott akkor, amikor úgy érezte, hogy a két világháború közötti Budapesten az európai nyelvészet központjában élt.¹⁰⁸ Kétségtelen azonban, hogy Magyarországon azóta sem művelték olyan magas szinten a történeti nyelvészetet, mint akkor. A politikai vezetés is támogatta a revizionizmus érdekében, de azért is, mert az utódállamok tudósai sem kímélték a tintát a magyar történelem diszkreditálása érdekében. Ez a kettős nyomás olyan egyetértést alakított ki, amelynek felszíne alatt érezhetők a koncepcionális különbségek is. Ugyanakkor úgy kellett fogalmazni, hogy ezek ne kerüljenek előtérbe, azokat ne használhassa ki a másik fél a maga propagandacéljaira, és ez a historiográfiai paranoia ma is jellemzi egész térségünket.

A korszak két legjobb magyar romanistája, Tamás Lajos és Gáldi László munkássága párhuzamba állítható az egymással szembenálló román nyelvészekével. Tamás Lajos olyan könyvet tett le az asztalra, amely csak Philippide teljesítményéhez hasonlítható, ugyanakkor Pușcariu szemléletével is rokonítható. Nem próbálta egy kisebb-nagyobb területen megtalálni a román őshazát. Feltételezte ugyan, hogy a román „pásztorokadás eredetileg csak egy szűkebb területi körzet határain belül folyt”, de aztán az őstrománság „a szláv hatás első és legrégebbi korában (6. századtól a 10. századig) még teljes egészében a Balkán-félszigeten pásztorkodott”, ezzel szemben Erdélyben még a 12. században sem élt „letelepedett” románság, igaz, „nomád pásztorcsoportok [...] már a 9. században megfordulhattak a Kárpátok kövér havasi legelőin, sőt, hogy ne [...] vádolhassanak elfogultsággal, még azt sem tarthatjuk lehetetlennek, hogy még mielőtt a honfoglaló magyarok északkelet és dél felől benyomultak volna Erdélybe, ott már néhány évvel hamarabb [román] pásztorok nomadizáltak”. De ilyen alapon – folytatta – az is elképzelhető, hogy a hunok soraiban már akadtak magyarok is.¹⁰⁹ 1940-ben írt dolgozatában megismételte: „Elvileg nem lehetetlen, hogy egyes pásztorcsoportok hosszabb-rövidebb időre már a XI. században is megjelentek a

¹⁰⁶ C. Rădulescu-Motru válasza Ioan Petrovici akadémiai székfoglaló előadására. Petrovici, Ioan: *Alexandru Philippide în evoluția culturii românești*. București, 1935. 21.

¹⁰⁷ Brătianu, Gheorghe I.: *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*. București, 1988. 50., 96.

¹⁰⁸ Sauvageot, Aurélien: *Magyarországi életutam*. Budapest, 1988. 40–64.

¹⁰⁹ Tamás Lajos: *Rómaiak, románok és oláhok Dácia Trajánában*. Budapest, 1935. 131., 153–154., 220–221.

Kárpátok dús havasi legelőin.”¹¹⁰ Összegezve így fogalmaz: „A balkáni római uralom hat-száz esztendeje kellett ahhoz, hogy végre a pásztorkodó trák–illír elemek is megtanulják a hódítók nyelvét, de amikor megtanulták, akkor ők őrizték meg egyedül, míg a helyhez kötött életmódot folytató és a szlávssággal a síkságon és az alacsonyabb hegyvidéken állandóan együtt élő városi és falusi romanizált lakosság erre képtelen volt.”¹¹¹ Tamás Lajos tézise mozgó kontinuitásnak is nevezhető.¹¹² Ez a kifejezés újabb keletű, és olyan nyelvésztől származik, aki a traianusi Dáciát elnevezte Romania antiquának, a Duna jobb partján lévő Dáciát pedig Romania novának, és a kettő között állandó érintkezést feltételezett, miközben idézte azt a Tache Papahagit, aki nemcsak az erdélyi-érchegységi mócokról, de még a máramarosi románokról is feltételezte, hogy a Duna jobb partjáról indulva a 10. században foglalták el helyüket.¹¹³ Így a mozgó kontinuitást valló szemléletben is van őshaza, csak éppen ott van, ahova a románok szétvándoroltak.

Gáldi László elvetette azt a felfogást, amely az Adriától és a Fekete-tengertől a Kárpátokig és Pindoszig képzelte el „a gigantikus őshazát”. Szerinte „az eredeti magnak sokkal kisebb területet kellett elfoglalnia, s a későbbi fejlődés csakis szétvándorlással magyarázható”. Az ősrómán egység a 9–10. században bomlott fel, és „az egység megszűnésének oka nem annyira a szláv beözönlés, mint inkább a Balkán elszlávosodása” volt, ennek nyomán az összefüggő latin nyelvterületből csak foltok maradtak meg, melyeket a népmozgalmak könnyebben tudtak magukkal sodorni. A magterületet Gáldi László nem nevezte meg, az általa közölt térképen a Nis, Szkopje, Szófia háromszögnél valamivel nagyobb terület szerepelt, de kisebb annál, amit Tamás Lajos vélelmezett. Tamástól eltérően az albán–rómán közös szavakat nem az albánból származtatta, hanem valami közös forrásból, amely azonban szerintem nem lehet a dák. Ez pedig arra utalhat, hogy mégis nagyobb őshazát feltételezett, mint amit térképre vitt.¹¹⁴ Az 1960-as években bizalmasan el is mondta egy-egy egyetemi hallgatónak, hogy akár a Bánságba is benyúlhatott a román életterület, de ezt nem írja le,¹¹⁵ korábban viszont – egyetértést sejtetően – azt írta, hogy még az admigrációs elméletet felelevenítő német romanista is határozottan kirekesztette a Bánságot a román őshaza területéből.¹¹⁶ Gáldi László szóban kifejtett nézete már Densusianuéhoz állt közelebb.

1945 után a magyar és román történészek között valamiféle spontán konszenzus kezdett kialakulni Erdély történeti szerepének megítélésében. Példa erre Makkai László és Gh. I. Brătianu munkássága. Az eredetkérdésben a nézetkülönbségeket tárgyyszerűen ismertették. Makkai Lászlónak a magyar és román múlt összefonódását bemutató, 1948-ban megjelent munkája mindmáig egyedülálló.¹¹⁷ Több milliót keresett rajta, de mire elért a sarki élelmiszerboltba, a honoráriumából már csak fél kilogramm túróra futotta, aztán a könyvet bezúzták, őt pedig háborús bűnösneként kérte ki a román kormány. Megúsza, de Gyóni Má-

¹¹⁰ Tamás Lajos: Románok (oláhok). In: Deér József (szerk.): Erdély. Budapest, 1940. <http://mek.oszk.hu/04700/04729/html/10.html> (letöltés: 2015. szeptember 15.)

¹¹¹ Tamás Lajos: *A román nép és nyelv kialakulása*. Hitel, 7. évf. (1942) 5. sz. 6.

¹¹² Schütz: *Fehér foltok a Bakánon*, 141.

¹¹³ Nicolescu, Alexandru: *Romania Antiqua, Romania Nova et la continuité „mobile” du Roumain*. Quaderni di Filologia Romanza della Facoltà di Lettere e Filosofia dell’Università di Bologna, 1987. 6. köt. 15–16.; Papahagi, Tache: *Graiul și folklorul Maramureșului*. București, 1925. LXXX.

¹¹⁴ Gáldi László: *A románság kialakulása*. In: A románok története. Szerk. Gáldi László – Makkai László. Budapest, 1941. 83–85., 404.

¹¹⁵ Szász Zoltán szíves közlése.

¹¹⁶ Gáldi László: *Az erdélyi román őshaza kérdéséhez*. Budapest, 1942. 28.

¹¹⁷ Makkai László: *Magyar–rómán közös múlt*. http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf1003.pdf (letöltés: 2015. szeptember 27.)

tyás bizantinológus, aki a balkáni románság történetéből idézett fel lényeges mozzanatokat, a politikai légkört nem tudta elviselni, ezért öngyilkos lett, amibe az is belejátszott, hogy románellenességgel vádolták, holott egyes munkáira ma is hivatkoznak román történészek. Magyar nyelvészek és történészek 1945 után már nem foglalkoztak, majd nem is foglalkozhattak a román nép eredetének kérdéseivel.

A nyelvészek kemény nyelvi adatokkal, de lágy elméletekkel léptek fel, a történészek lágy adatokkal, de kemény elméletekkel. A történészeknek jobban oda kell figyelni a kor szavára és parancsára, annál is inkább, mert ezt olykor maguk is szeretik meghatározni...

A történészek bizonyosságai és az 1958-as titkos vita

Az 1940-es évek nem kedveztek a kérdés tudományos megvitatásának, a későbbiek még kevésbé. Korábban volt vita, most az sem. Tamás Lajos 1951-ben, amikor a kommunista rendszer kegyeltjeként azt írta önéletrajzában, hogy munkáját „ma már lényegesen más szempontok alapján” írná meg, mert „úgy, ahogy van, nem kis mértékben azt a védekező magatartást tanúsítja, melyre az első világháború utáni időkhöz a kisántant tudósok összefogása ellen került sor”.¹¹⁸ Munkáját nem írhatta meg újra a tudományos szellemi tevékenységet bénító légkörben, és másokat sem hagyott a témán dolgozni.¹¹⁹ Romániában szintén visszafogták a dákoromán kultuszt, a szláv hatások – olykor a kelleténél is groteszkebb – dicsőítése került napirendre. De azért Budapesten Iorgu Iordan és a hozzá hasonló súlyú magyar nyelvészek korábbi eltérő nézeteiket – ma is – üdítő hatású párbeszédbe tudták foglalni, és Tamás Lajos elmondhatta, hogy „ahány kutató, annyiféleképpen vélekedik a román nép és nyelv keletkezésének területéről”.¹²⁰ A macedoromán származású nyelvész és folklorista, Tache Papahagi (1892–1977) az 1950-es években neki is látott, hogy a román nyelv kialakulásáról olyan munkát írjon, amely tisztázza a vitatott mozzanatokat, de 1954-ben félbehagyta, mintha megérezte volna a változást, mégpedig azt, hogy ha megerősíti Ovid Densusianu azon nézetét, mely szerint a román nyelv az Adriai-tenger és a Duna közötti területeken alakult ki, művét aligha látja nyomtatásban.¹²¹

A kommunizmus fordulatot hozott: a történelem osztályharcok története. Ennek Dáciában is így kellett lennie. A dák–római együttélést már nem a nemzeti idill mézesheteiként képzték el, hanem az osztályharcos gyűlölködéstől áthatott vadházasságként. Ennek előjátéka már az, amit Ion Nădejde, az egyik első szocialista az 1880-as években a román nyelv kialakulásáról írt. Ő az alávetett népek romanizációját és helyben maradását lehetségesnek tartotta, de azt teljességgel bizonyítotttnak vélte, hogy „a köznép örömmel várta a barbárokat mint megváltókat”.¹²² 1944-ben meg is érkeztek a megváltók. Augusztus 23-án Románia korábbi német szövetségese ellen fordult. Az angol orientáció következetes hívei és a kommunisták egyaránt összefogtak, a hadsereg is jobbnak látta a győztesek mellé állni, mert a keleti fronton sok száradt a lelkiismeretén. A kommunisták pedig példátlan gátlástalansággal számolták fel „a régi világot”, és megdöbbenő buzgósággal szolgálták ki Sztálint. Ennek megfelelően írták át a múltat is. 1949-ben a negyedik elemisták megtudhatták, hogy miután a rómaiak kivonultak Dacia Traianából, „a szegényparasztkok, a városok sze-

¹¹⁸ Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár Ms. 5134/44.

¹¹⁹ Schütz: *Fehér foltok a Balkánon*, 141.

¹²⁰ A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei, 7. évf. (1955) 3–4. sz. 389.

¹²¹ Papahagi, Tache: *Din epoca de formațiune a limbei române*. București, 1985. 14.

¹²² Nădejde, Ion: *Istoriea limbei și literaturii române*. Iași, 1886. 36.

gény népe, a rabszolgák mind megkönnyebbülten lélegzettek fel. A birtokosok elmentek. Végre szabadok! A barbárok felszabadították őket, de azoknak, akik a helyükön maradtak, még sok viszontagsággal kellett megküzdeniök.”¹²³ 1952-ben – a középiskolai tankönyvben – az egykori elnyomott dák nép már öntudatosabb lett. Kiderült, hogy állandóan fellázadt a római elnyomók és kizsákmányolók ellen. És miután Aurelianus a belső és külső nyomás miatt kénytelen volt kiűriteni Dáciát, új korszak kezdődött. „A gótok a szabad dákokkal együtt i. u. 271-ben behatoltak a római birodalom járma alól felszabadított Dáciába.” A rabszolgatömegek „szabad emberekké váltak. Éppen ezért a rabszolgák, a szabad parasztok, a városok szegény rétegei felszabadítóikként fogadták a »barbárokat«. Ilyenformán a lakosság legnagyobb része Dáciában maradt, kapcsolatba lépett a vándor népekkel, és hozzájárult a mai Románia területének társadalmi-gazdasági fejlődéséhez, mindazoknak a nehézségeknek ellenére, amelyeket a népvándorlás okozott.” A román nép így már nem egyszerűen a dák–római nász terméke. Sőt, a rasszizmus nyomasztó emléke miatt – ebben a vonatkozásban – kerülték is a nép fogalmát, és helyette a román nyelv kialakulásáról értekeztek. Ez egyébként történetileg helyesebb is, mint a rasszista alkímia. De az új ideológiával feltöltekezett tudatlanok az egészet komikumba fullasztották: „A román nyelv kialakulása a hazánk területén élő társadalom ezeréves fejlődésének eredménye.” És természetesen „csak napjainkban, népi demokratikus rendszerünk idején kezdődhetett meg a román nyelv kialakulásának tudományos tanulmányozása, J. V. Sztálin zseniális tanításai alapján”. Az 1956-os – javított – kiadásban még szintén ez olvasható.¹²⁴ De ezt az egészet elég gyorsan el kellett felejtetni, és a tudományellenes bohózatban sikerült új fejezetet nyitni.

A moszkvai „olvasás”, a sztálinizmus legmagasabb politikai szintre emelt kritikája és az 1956-os magyar forradalom azonban fordulatot hozott. A román kommunista pártvezetés nem óhajtotta magát lecserélni, és hatalomváltó erők sem léphettek fel, így némi színéváltozásra került sor. A román pártvezetés lazított a Szovjetuniótól való függőségen, és elővette a nacionalista kártyát. Fokozatosan kialakította a maga nacionálkommunizmusát. 1958-ban bizalmas – vagy inkább titkos tudományos ülésszakot rendeztek, amelyen két kiváló román nyelvész, Alexandru Rosetti és Emil Petrovici egy-egy tanulmányban fejtette ki a hagyományos Erdély-központú dákoromán kontinuitáselmélet tarthatatlanságát, Philippidéhez hasonlóan a 12. századra tették a románok honfoglalásának befejezését, de tartós megtelepedésüket, áttérésüket a paraszti életformára már a 13–14. századra. Petrovici a vitában is határozottan kifejtette téziseit. Keményen leszögezte: nincs egyetlen román eredetű folyónév sem, a régi folyónevek szláv közvetítéssel kerültek a románba, a magyar közvetítést mellőzte, mert nyilvánvalóan nem akarta borzolni a kedélyeket. Hangsúlyozta viszont, hogy a román helynevek is csak a 14. században jelentek meg. Mindennek oka a pásztor életforma. Kezdetben a románok nomadizáltak, nem volt állandó szállásuk, nyájakkal és családjukkal vándoroltak, télen a Duna mellékén, nyáron a hegyekben. Ezt a nomadizmust aztán felváltotta a transzhumálás, olyan legelőváltó pásztorkodás, amelynek során már állandó hegyvidéki tanyáikból rajzottak ki a síkvidékekre. A harmadik fejlődési szakaszban a pásztorkodást földműveléssel társították. Persze a genealogizálásról Petrovici sem mondott le, a dák folytonosságot szláv csavarral mentette át, mert szerinte a dák és a dákoromán népességet a szlávok asszimilálták, ez pedig már protoromán népesség, melyet pedig a románul beszélő pásztorok románizáltak, és velük együtt kunokat, besenyőket és magyarokat is. A folyamat a 12. századtól a 16. századig tartott. Az asszimilálás alapja a románok gazdasági fölénye volt, hiszen nyájaiak révén gazdagabbak voltak, a gazdagság mér-

¹²³ *Románia története és földrajza*. Bukarest, 1949. 19.

¹²⁴ Roller, M. (szerk.): *A Román Népköztársaság története*. Bukarest, 1952. 58., 88.

téke az állat volt. Így aztán „ezektől a hegyi pásztoroktól származunk mi, akik megalkottuk a Román Népköztársaságot, akik építjük a szocializmust” – hangoztatta Petrovici. Ezzel azonban csak tovább borzolta a kedélyeket, mert a folytonosság ellenzői is a románok pásztoréletformáját hangoztatták. A történészek és régészek nem is hagyták magukat. Volt, aki csak megjegyezte, hogy a dákoromán őshonosság elmélete „használt nekünk”. De a kemény harcosok a bolgár-szláv maradványokat átminősítették protorománnak, és a földművelés elsőbbségét hangoztatták, például így: éppen a nomád népek állandó jelenléte bizonyítja a dákoromán kontinuitást, mert a latinizált népesség, a protorománok látták el élelemmel a lovasokat.¹²⁵

Szép logikai konstrukció, de a nyelvészek aligha gyönyörködtek benne. Két év múlva megjelent az új Románia története, és ebben vándorlásról már szó sem esett.¹²⁶ Petrovici, a hegyi pásztorok büszke maradéka is a dákoromán kontinuitást vallotta. Igaz, ezt tette 1943-ban is, tehát csak visszatért korábbi álláspontjához.¹²⁷ Azt is fronthelyzet diktálta, ezt is. Aligha az érdektelen ellenérvek győzték meg, mint inkább a helyzet, miután nem kapott útlevelet, így aztán könnyen meggyőzte barátja, Constantin Daicoviciu, az egyébként kiváló régész. Dobrovits Aladár (a kiváló egyiptológus) órán mesélte nekünk, hogy egyszer meg is kérdezte konyakozás közben Constantin Daicoviciut: „Te, Szilárd, miért vallood azt a dákoromán marhaságot?” Mire a válasz: „Ha kell, én azt is bebizonyítom, hogy a románok a kínaiaktól származnak.” A pletyka hitelét erősítheti az, hogy annak a doktorandusznak, aki a románok római származástudatáról értekezett, Daicoviciu világosan megmondta, hogy nem hiszi a kontinuitást, és kifejezetten tudománytalannak minősítette a tézist, amely szerint a román nép őrizte volna római származásának tudatát, ezt későbbi értelmiségi konstrukciónak tartotta.¹²⁸ Az orális történetírás kiegészíti azt, ami a sorok között lapult.

A dákoromán folyamatosság azonban már olyan szilárd axióma, hogy Daicoviciu megnyilvánulását valósággal szégyenletesnek és tudománytalannak tartják. Pedig csak őszinte volt az idős tudós, akit nyomasztott a tudománytalanság elszabaduló orgiája. Volt, aki látta azt a negyvenoldalas kéziratot, amelyben kifejtette álláspontját.¹²⁹ Érthető, hogy Ceaușescu nem szívlelhette őt,¹³⁰ és állítólag éppen azután kapott infarktust a vonaton, miután Bukarestben illetékes helyen megdorgálták. Barátját, Petrovici-ot szláv elfogultsággal vádolták, azért is, mert a román nyelv kialakulásában a bolgár-szláv nyelvnek oly fontos szerepet tulajdonított. Régi kommunista volt ugyan, de Sztálinnak a nyelvről vallott téziseit nem fogadta el, és a rendszerről is kritikusan nyilatkozott, azonban nemzetközi tekintélye következtében nem bántották, és végül is beadta a derekát.¹³¹ A román őstörténetben nem nyílt új fejezet. Sőt! 1944-ben a vasgárdista szellemiségű sajtó még felpanaszolta, hogy a román filológusok nem nyilatkoznak a dákoromán kontinuitás ügyében, és „így a dák eszméhez

¹²⁵ Măgureanu, Andrei: *Dezbateri privind etnogeneza românilor în anii '50 de la manualul lui Roller la tratatul de istorie*. http://www.scivajournal.ro/pdf/sciva%203-4_2007/06.pdf (letöltés: 2017. március 2.)

¹²⁶ Daicoviciu, C. (ed.): *Istoria României*. Vol. I. Ed. București, 1960.

¹²⁷ Petrovici, E.: *Dovezile filologice ale continuității. Problema continuității Românilor în Dacia*. Sibiu, 1943. 11–17.

¹²⁸ Armbruster, Adolf: *Romanitatea românilor*. București, 1993. 278.

¹²⁹ Visy Zsolt szíves közlése.

¹³⁰ Țene, Ionuț: *Istoricul și rectorul Constantin Daicoviciu în percepția universitară clujeană*. http://confluente.ro/Istoricul_si_rectorul_constantin_daicov_al_florin_tene_1331630402.html (letöltés: 2017. január 28.)

¹³¹ Filipescu, Ionuț: *Lingvistul Emil Petrovici sub „lupa” Securității*. http://www.historia.ro/exclusiv_web/portret/articol/lingvistul-emil-petrovici-lupa-securit-ii (letöltés: 2017. január 10.)

olyanok járultak hozzá, akiknek semmi kapcsolatuk nem volt a történettudománnyal, csak a jó érzés vezette őket”.¹³² Azóta persze ezek száma megnőtt, és a kommunista hatalom orvosolta a panaszt. Az 1970-es években a bukaresti párttörténeti intézet a *dacopatia* fellegvára lett. A dákok ugyanis a harci erények képviselői, és ezekre a vasgárdistáknak és a kommunistáknak is szükségük volt. Így aztán egy magát történésznek vallónak – méghozzá a Román Kommunista Párt Történetének Intézetében – sikerült kitalálni, hogy a románok a dákok egyenes leszármazottai, akiknek nyelvét csak a 18. századtól kezdve latinizálták. Bár ez az elképzelés nem vált hivatalos állásponttá, Ceaușescu már Burebista utódjaként szerepelt, hatalmát a dák előd hatalmával legitimálta.¹³³

Az 1958-as vitát gondosan átadták a feledés homályának, bár akadt olyan résztvevő, aki még hivatkozott rá.¹³⁴ Ugyan csak mintegy tíz éve tették közzé a vita anyagát,¹³⁵ de mintha meg se jelent volna, oly csekély visszhangot váltott ki szakmai körökben.

Paradox módon viszonylag kiegyensúlyozott álláspontot alakított ki a román nép kialakulásának kérdésben az a P. P. Panaiteșcu, aki vasgárdistaként hajdan maga is a románok dákságát hangoztatta, majd a vasgárdista elitnek a kommunizmusba való átmentésére tett javaslatot, hangsúlyozva, hogy össze kell fogniuk mindkét mozgalom közös ellensége, a burzsoázia ellen. De nemcsak ezért lehetett ő az egyetlen olyan jobboldali komoly történész, akit nem börtönöztek be, hanem azért is, mert kitűnő szlavista is volt, és a szovjet barátság miatt nélkülözhetetlennek tűnt. Az 1958-as vitában ő képviselte a kemény történész-álláspontot. Később az 1960-as Románia történetének alaptézisével is szembefordult. Ez ugyanis úgy vallotta a dákoromán folytonosságot, hogy a román nép kialakulását Románia területére szűkítette, mert kerülni akarták a szomszédos országok történészeivel való konfliktust, és azt is, hogy azok beleszóljanak a román történelembe. Ez a beszűkülés és beszűkítés felsőbb parancsra történt – az egész szocialista táborban. A magyar történetírásban például az lett a jelszó: „...mindenki a saját portája előtt söpörjön”. És mindenki félt, ha nem ott söpör, kisöprik. Panaiteșcu elhalálozott, mielőtt ez a munkája megjelenhetett volna, az viszont tény, hogy az egyre nacionalistább húrokat pengető rendszernek jól jött, amit írt. A szerző ugyanis a románságot a keleti romanizmusból származtatta, és ennek határait alaposan kiterjesztette, úgy, hogy az a Balkán-hegységtől magában foglalja Dáciát is. Abszurdnak tartotta, hogy olyan számos nép, mint a román, valamiféle fészekben, azaz magterületen alakulhatott volna ki. A fészekelméletek ellenében felvetette „a vásznak” elméletét: A 7–10. században a romanizált és a szláv népek hatalmas, ritka szövésű vásznakként fedték le egymás, délen, a Dunától délre a szlávok asszimilálták a románokat, északon fordítva, itt a románok „kerültek ki győztesen a nyelvért és népért vívott harcban”.¹³⁶ Panaiteșcunak azonban a Dunától északra élő latin népességre vonatkozó példája hamis. A *Sztratégikon*ból, hadművészeti könyvből idézett, amit állítólag Maurikios császár írt volna, de mindenesetre azokra a hadi tapasztalatokra is utalt, amelyeket a császár akkor szerzett, amikor a 6. század végén a Dunától északra fekvő területeken harcolt, és arra hívta fel a figyelmet, hogy ezeknek a területeknek a királyait ajándékokkal vagy rábeszéléssel kell

¹³² Tilea, D.: *Problema dacică*. Universul literar, 1944. jún. 1. No. 16.

¹³³ Haynes–Hanson: *An introduction to Roman Dacia*, 28.

¹³⁴ Russu, I. I.: *Etnogeneza românilor*. București, 1981. 227.

¹³⁵ Măgureanu, Andrei: *Dezbateri privind etnogeneza românilor în anii '50 de la manualul lui Roller la tratatul de istorie*. http://www.scivajournal.ro/pdf/sciva%203-4_2007/06.pdf (http://www.scivajournal.ro/pdf/sciva%203-4_2007/06.pdf); Miskolczy Ambrus: *Titkos vita a román nép eredetéről*. Magyar Szemle, 26. évf. (2017) 5–6. sz. 50–62.

¹³⁶ Panaiteșcu: *Introducere*, 121.

megnyerni. Továbbá, hogy figyelni kell arra, hogy az utak felderítésére kiküldött „menekültek”, akik „ugyan rómaiak, de az idő folyamán elszlávosodtak, elfelejtették saját lényük, és az ellenséghez húznak”. Panaiteescu *romainoi*-nak olvasta, és külön hangsúlyozta, hogy míg a bizánciak a rómaiakat *romaioi*-nak nevezték, a *romanoi* kifejezéssel már új népet jelöltek. Valójában azonban a szövegben Ρωμαίοι (= *romaioi*) áll, és a német fordításban: *Romäer* = rómaiak,¹³⁷ de annál rosszabb a tényeknek! Panaiteescu a Dunától északra (latinizált dák) praeromán népességet állított elő, amely egyes történeti munkákban ma is él. Elméletével sikerült integrálni a dák kultuszt, amely egyre inkább átalakult az úgynevezett trákomániává.

A dákoromán kontinuitásvita fellobbanása és elhalása

A dák–római kontinuitás kérdése véletlenül, ám szükségszerűen vált újra magyar–román vitakérdéssé az 1970-es évek derekán. Az egyik francia kiadó egykötetes Magyarország-történet kiadására vállalkozott, és amikor kifejezetten kérte, hogy az egykori Magyarország őstörténetét is írják meg, Makkai László vállalkozott erre, aki a nagy nyelvész nemzedék munkáiban is otthonosan mozgott.¹³⁸ Jött is a válasz,¹³⁹ és nagy meglepetésre a viszontválasz.¹⁴⁰ A román nemzeti kommunizmus magyarellenessége egyre kínosabb kihívás lett a magyar állami vezetés számára is. A „piszkos munkát”, mármint a dákoromán dogma cáfolatát nyugati magyarok vállalták magukra, először álnéven, de keleti magyarok közreműködésével,¹⁴¹ aztán névvel (de aki nevét adta, beszerzett egy gépfegyvert is).¹⁴² Közben a hivatalos román történelemhamisítás már olyan méreteket öltött, amire válaszolni kellett, mert a magyar közvélemény is ezt várta, és az állami vezetést is sértette a magyarelles román propaganda. A válasz az 1980-as évek derekán megjelenő háromkötetes *Erdély története* lett, amelynek szerzőit a hivatalos román propaganda a román nép ellenségeivé nyilvánította. Ma is ritkán hivatkoznak rá. Óvatosan kell bánni a szavakkal. Radu Popa, a kiváló régész az egyik 1990-es magyar–román történésztalálkozón nyíltan kijelentette, hogy véleménye közelebb áll Makkai Lászlónak az *Erdély történetében* kifejtett álláspontjához, mint Ștefan Pascu nézeteihez. De, hogy milyen közel és miben, azt már nem részletezte. (Célszerűbb volt a dolgot tréfával elütni, és így gyorsan fel is idézte valaki, hogy az *Erdély története* hivatalos román – belső használatra készült – fordításában a vizigótokat is lefordították szó szerint, ami magyarul úgy hangzana: vizes gótok.) Az említett román régész ellenben írt egy olyan tanulmányt, amelyben kimutatta, hogy azok az erdélyi magyar földvárak, amelyeket románoknak akartak feltüntetni, bizony magyarok, ugyanakkor hangsúlyozta, hogy hisz a dákoromán kontinuitásban.¹⁴³ Bizonyítékkal nem szolgált, de még itt, Budapesten egy interjúban jelezte: „A magyar és a román etnikum közötti érintkezés nem egyszerre történt, hanem időben és térben más-más síkon, koordinátákban, de mindenk-

¹³⁷ Panaiteescu: *Introducere*, 88.; *Das Strategikon des Maurikios*. Trans. Ernst Gamillscheg. Wien, 1981. 381–381. A fordító korábban a dákoromán kontinuitás elméletét képviselte, és pedig azt, hogy Erdélyben jelentős latinizált népességmagvak maradtak fenn.

¹³⁸ Makkai, László: *Histoire de la Hongrie des origines à nos jours*. Budapest, 1974.

¹³⁹ C. C. Giurescu: *Errare humanum est, perseverare diabolicum*. *Revista de istorie*, 1975. 6. sz. 941–948.

¹⁴⁰ Makkai László: *Egy kis szakmai ördögűzés*. Történelmi Szemle, 18. évf. (1975) sz. 752–754.

¹⁴¹ Du Nay, André: *The Early History of the Romanian Language*. Lake Bluff, 1977.

¹⁴² Illyés, Elemér: *Ethnic Continuity in the Carpatho-Danubian Area*. New York, 1988. (Ismeretése: Miskolczy Ambrus: *Eszmék és téveszmék. Kritikai esszék a román múlt és jelen vitás kérdéseit tárgyaló könyvekről*. Budapest, 1994. 8–21.)

¹⁴³ Dobrovits Aladár szóbeli közlése (1968).

előtt – és ez a lényeg – ezt a kérdést *csakis jóhiszemű kutatókkal szabad vizsgáltatni*, akik mentesek minden ideológiai és politikai befolyásolás alól, mert csakis akkor óvhatjuk meg a közvéleményt, de a történezszeket is az úgynevezett »történelmi igazságok« terrorjától.¹⁴⁴

De hol vannak ilyen kutatók? A magyarok gyanúsak, és a románok is. Paradox módon Nyugaton, ahol jó néhányan a román eredetvitát magyar provokációnak tartották. Az egyik nagy bizantinológus még 1970-ben egyértelműen leszögezte: „A 6. és 7. századi szláv inváziók a Balkán nagy részén megsemmisítették a római és keresztény kultúrát. Semmilyen forrás nem maradt fenn, hogy elmondja nekünk, mi történt az őslakossággal, azokkal az il-lirekkel és trákokkal, akiknek sikerült túlélniük a romboló áradatot. Ezek közül a bennszü-löttek közül néhány, részben vagy teljesen romanizált csoport valószínűleg a hegyekbe hú-zódott a szlávok elől. A 10. és a 11. században dokumentumok tanúskodnak a két nép fel-bukkanásáról a Balkán-félszigeten: ezek a vlahok [románok] és az albánok. Eredetük el-lentmondásokkal teli. Manapság a legtöbb tudós a vlahokra, mint félig romanizált balkáni őslakók leszármazottaira tekint, akiket a szláv hódítók kényszerítettek a hegyekbe. A kö-zépkorban nomád, román nyelvű pásztorokként bukkannak fel hegyi rejtekeikből, a Ha-emusból, a Rodopéból és a Pindoszból, majd leereszkedtek Trákia, Makedónia és Thesszá-lia alföldjeire.”¹⁴⁵ Az 1980-as évek derekán Gottfried Schramm, nyelvész-történész részle-tesen rekonstruálta a románok szétvándorlását. Az egész addigi szakirodalmat leseper-te az asztalról annak hangsúlyozásával, hogy a román etnogenezis vizsgálata „már régóta felada-ta lett volna más, az Erdélyért folyó harcban nem érdekelt országok kutatóinak”, akik „szí-gorú távolságot” tartanak „minden balkáni perpatvartól”. Ugyanakkor elismeréssel nyilat-kozott az 1940-es évek magyar tudományos eredményeiről, bár jelezte a magyar történet-írás politikai motivációit is. Ezen nincs mit tagadni. Hadd idézzük meg az egyik leghitele-sebb tanút és szereplőt, Alföldi Andrást, a nemzetközi híró okortudóst és régészt, akit a kommunista hatalom 1945 után azért nem engedett vissza Magyarországra, mert tudta, hogy nem igazodna a „vonat”-hoz. Ő 1928-ban világosan megírta egyik barátjának, hogy „a *hivatalos* politika és az egész nép intelligenciája kimondottan a kultúrfölény gondolatának erejével és ennek dokumentációjával akarja visszaszerezni az elveszett országrészeket”, majd hat év múlva Hóman Bálint kultuszminisztertől annak hangsúlyozásával kért anyagi támogatást, hogy „a római Dacia elpusztulásának problémáját (amely egyúttal természetesen a románok dáciai eredetének problémája is) a háború előtt nem kutatta át a magyar tu-dományosság elég intenzitással, és ezért nem szállhatott szembe európai fórumok előtt hathatósan a román elmélettel: pedig nem veszítettük volna el »történeti jogon« Erdélyt, ha e kérdésben pl. a francia közvélemény megfelelően tájékoztatva lett volna”.¹⁴⁶ Naiv tudós il-lúzió. De még nagyobb naivság mindent politikai és nemzeti hátsó gondolatokra visszave-zetni.

Schramm szerint Roesler – minden politikai hátsó szándék nélkül – „megfogalmazta a mai napig legfontosabb érveket”, Schramm pedig a helynevek alapján körülhatárolta az al-bán és román közös őshazát. Ezzel magyarázza a mindkét nyelvben közös szavak létezését. Úgy véli, hogy Erdélybe a magyar királyok hívták be a románokat a 12. század második fe-lében. Ezzel a német történész a kérdést lezártak tekintette, azt vallva, hogy a történetírást sikerült a dák–római kontinuitásvita „ballasztjától” megszabadítani. A románok térhódí-tásának vizsgálatát tartotta a jövő kutatási feladatának. Mert szerinte „az igazi rejtély sok-

¹⁴⁴ „Csak az idioták hihetik, hogy a történeti igazság valakik érdeke ellen szól.” Beszélgetés dr. Radu Popa bukaresti régésszel. Magyar Nemzet, 1991. jún. 5.

¹⁴⁵ Obolensky, Dimitri: *A Bizánci Nemzetközösség*. Budapest, 1999. 21

¹⁴⁶ OSZKK, Fond 310, 23. d. Alföldi András levélfogalmazványa Hóman Bálintnak, 1934.

kal inkább így hangzik: amikor más délkelet-európai elterjedési területeiken, a síkságokat is felölelő, nagyobb földrajzi tájakon a pásztor románok sehol sem váltak beszívargott kisebbségből többséggé, akkor hogyan növekedhetett a román 18 milliós néppé Havaselnén, Erdélyben és Moldvában”.¹⁴⁷ Később Schramm a román etnogenezis kérdését úgy árnyalta, hogy a románok a Balkán északi részeinek hegyvidékén az albánok őseivel, a besszusokkal éltek együtt, és tőlük tanulták meg a juhtartás mesterségét, miután a hegyes-völgyes tájakon kénytelenek voltak felhagyni a korábbi földműveléssel és nagyállattartással.¹⁴⁸

A német és osztrák Balkán-kutatásban a kérdés lezárult. A román nyelv alapja a balkáni vulgárlatin, ebből pedig szláv hatásra alakult ki a román nyelv.¹⁴⁹ A régészet ezt egyértelműen megerősíti.¹⁵⁰ A román nép eredetéről szóló vita magyar–román vitára való egyszerűsítése ettől függetlenül paradox módon tovább él Németországban is, még hozzá reprezentatív kézikönyvben is.¹⁵¹

A dákoromán kontinuitás tanát a politika éltette, ma pedig az identitáspolitiká. Ennek munkásai két szinten forgatják a fegyvert. „Fent” a tudomány szintjén, de már egyre visszafogottabbak, bár akad egy-egy kemény politikai megnyilvánulás. A korrupció elleni tüntetések alkalmával 84 akadémikus például felhívással fordult a román néphez és az állami szervekhez Románia megmentése érdekében, egyben megbélyegezték „a történelem tendenciózus, hiányos vagy éppen misztifikáló újraírását”, amely bűnbe – szerintük – beletartozik többek között a dáko-román eredetdogma megkérdőjelezése is.¹⁵² Ez ellen huszonnyolc fiatal történész tiltakozott, komolyan hangsúlyozva, hogy az ilyen megnyilvánulások csak a romániai etnikai közösségek közötti ellentéteket mélyítik el.¹⁵³ Megszólt a történeti esszé misztifikáló mestere, Lucian Boia is, aki nyelvét köszörülte azon, hogy „az Akadémia megmenti Romániát,” és jelezte a valódi létkérdéseket is.¹⁵⁴ Éppen ezek megoldatlansága miatt tombol „lent”, az áltudomány szintjén a historizáló képzeletvilágban a már említett *dacopatia*. Természetesen sokszínű az átmenet a két véglet között, sőt olykor ezek egymásba játszanak,¹⁵⁵ mert kellene a bizonyosságok. A tudomány azonban a rejtélyeket szereti.

¹⁴⁷ Schramm, Gottfried: *Korai román történelem*. Debrecen, 1997. 29., 59–60., 78., 85.

¹⁴⁸ Schramm, Gottfried: *Um 500 bis 900 auf geräumtem römischen Reichsboden: politisch-militärische Verbände von Eroberern und die zweite Christianisierung*. In: Clewig, Konrad – Schmitt, Olver Jens (Hrsg.): *Geschichte Südosteuropas*. Regensburg, 2011. 30.

¹⁴⁹ Kramer, Johannes: *Die Frage der rumänischen Ethnogenese*. *Balkan-Archiv*, vol. 30–32. (2005–2007.) 23–53.

¹⁵⁰ Strobel, Karl: *Die Frage der rumänischen Ethnogenese: Kontinuität – Diskontinuität im unteren Donauraum in Antike und Frühmittelalter*. *Balkan-Archiv*, vol. 30–32. (2005–2007) 61–166.

¹⁵¹ Hösch, Edgar: *Kulturen und Staatsbildungen*. In: Hatschikjan, Magarditsch – Troebst, Stefan (Hrsg.): *Südosteuropa*. München, 1999. 37.

¹⁵² <http://www.acad.ro/com2017/apelAR/do208-ApelAR.pdf>; <http://www.agerpres.ro/comunicate/2017/02/08/comunicat-de-presa-academia-romana-14-45-15> (letöltés: 2017. március 6.)

¹⁵³ http://adevarul.ro/cultura/patrimoniul/replica-unui-grup-istorici-simpatizanti-pietei-fata-apelul-academicienilor-exclusiv-1_589deeab5ab6550cb856e68b/index.html (letöltés: 2017. március 6.)

¹⁵⁴ <http://www.contributors.ro/editorial/academia-salveaza-romania/> (letöltés: 2017. március 6.)

¹⁵⁵ Miskolczy Ambrus: *Kis román történelem magyaroknak*. Székelyföld, 16. évf. (2012) 5. sz. 151–165.

Rejtély avagy netán párhuzamos megtelepedés?

A román eredet-rejtélynek tehát két arca van. Ezzel is némileg úgy érezhetjük magunkat, mint Alice Csodaországban: ha megvan az ajtó, nincs kulcs, és fordítva.¹⁵⁶ (Ha kis térségben alakult ki a román nép, miként lett ilyen magas a létszáma, ha pedig ilyen nagy a nép, hogyan lehet ilyen kicsi a bölcsője?) A mai valóság a legkülönbözőbb nézetek együttélése. A tudós a saját nézeteit csupán valószínűnek tartja, mint Schramm is, de a tudományos elméletekkel szemben ott állnak a hitből fakadó konstrukciók. Hatalmas feladat lehet majd annak bemutatása, ahogy a Kárpát-medence keleti és dél-keleti területein románok és magyarok térben és időben – itt-ott pár száz év eltéréssel – párhuzamosan megtelepedtek, és egymásba ékelődve és együtt élték a maguk életét. Ez a párhuzamos megtelepedés csak feltételezés, amely az emberileg és tudományosan hitelesnek tetsző szakirodalomra épül. Mérvadó magyar nyelvészek és történészek szerint a románok a 9. és 10. században már „megfordulhattak” Erdélyben,¹⁵⁷ bár erre „határozott nyomot” nem mutatott ki a nyelvész.¹⁵⁸ Ilyesmit „legfeljebb sejtésképpen tehetünk fel”¹⁵⁹ – jegyezte meg Hóman Bálint, aki úgy vélte, hogy a 10–11. század fordulóján vándoroltak fel a románok, akiket „a besenyők szívesen látták Havaselve és Moldova gyéren lakott vidékein. Helyzetük a Szeret-folyótól délnyugatra csak gyéren megszállt besenyők uralma alatt kedvező volt s a 11. század derekán ezeket felváltó úzok és kunok fennhatósága idejében sem változott meg. A kunok első megjelenése és kegyetlen sarcolásai egy-egy csoportjukat még a 11. század második felében újabb vándorútra készítette. Ekkor jelentek meg az Erdélyi-havasok északi lejtőin a királyföldi szászok, barcasági németek és háromszéki székelyek tőszomszédságában a besenyő- és úz-töredékek társaságában egy század múltán már nagyobb számban feltűnő erdélyi oláhok ősei.”¹⁶⁰ Ez erősen közelít az 1958-as bizalmas-titkos nyelvész álláspont téziseihez és a román középkori régészet eredményeihez. Tudva azt, hogy a magyarok a 10. században kezdtek megtelepedni Erdélyben, bár a magyar honfoglalás egyik útja éppen a Keleti-Kárpátokon, tehát Erdélyen keresztül vezetett a Duna medencéjébe, miután megszállták a Maros völgyét, valamiféle párhuzamos megtelepedésről beszélhetünk.

Az, hogy a román helynévanyag jelentős része szláv, valamint magyar és szász előzményekre épül, a románok pásztoréletformájával magyarázható. A magyarság és a szászság Erdélyben már sok helyt kialakította településszerkezetét, amikor a románok zöme is állandó megtelepedésre szánta el magát, vagy inkább arra kényszerült. A párhuzamos megtelepedés előképe a párhuzamos helynévadás, amire akkor került sor, amikor románok és magyarok nagyjából egy időben olyan helyen telepedtek le, amelynek már volt – általában

¹⁵⁶ Winniffrith, Tom: *The Vlachs*. London, 1987. 40. szerint ha azt hisszük, hogy a vlach probléma a román probléma ajtajának a kulcsa, mihelyst kinyílik az ajtó, nincs meg a vlach kulcs, és úgy érezzük magunkat, mint Alice Csodaországban. Vlachok alatt balkáni románokat értünk. A megkülönböztetés értelmetlen, mert egyazon nyelv két dialektusát beszéljük, ha pedig a felvándorlás téziséét fogadjuk el, akkor minek a különbségtétel? Netán azt akarjuk éreztetni, hogy amikor átjöttek a Dunán, és a mai Románia területére érkeztek, akkor a vlachokból románok lettek?

¹⁵⁷ Melich János: *A honfoglaláskori Magyarország*. Budapest, 1925–1929. 314.; Tamás Lajos: *Rómaiak, románok és oláhok Dácia Trajánában*. Budapest, 1935. 220.; Pais Dezső utalása „A magyarsággal kapcsolatos IX–X. századi népelemek és népmozgalmak” című 1931-es akadémiai székfoglalójára. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei, 7. évf. (1955) 3–4. sz. 397.

¹⁵⁸ Kniezsa István: *Magyarország népei a XI-ik században*. (Különlenyomat a *Szent István Emlék-könyvből*) Budapest, 1938. 449.

¹⁵⁹ Hóman Bálint: *Magyar történet*. II. köt. Budapest, 1936. 624.

¹⁶⁰ Hóman: *Magyar történet*, II. 163.

szláv – neve.¹⁶¹ Az egyik Nagyszében környékén található falut a magyarok, románok és szászok a vörös talaj alapján úgy nevezték el, hogy a vörös szó mindhárom névben fellelhető: Veresmart–Roşia–Rotberg.¹⁶² A párhuzamos megtelepedésre példa lehet a Kükküllő folyó neve is. Ez a szó egyesek szerint török eredetű – talán avar –, jelentése kökényes, a magyarok feltehetően az avaroktól vették át,¹⁶³ vagy netán a dákoktól,¹⁶⁴ vagy senkitől sem, hanem kifejezetten magyar megnevezés, amit talán megelőzhetett a szláv alak.¹⁶⁵ A románok viszont a szlávoktól vették át a folyó nevét, ez Târnava, aminek szláv eredeti alakja ugyancsak kökényest jelent. Régész szemmel a párhuzamos megtelepedés rossz találmány.¹⁶⁶ Lehet! Ugyanakkor nem lezár egy problémát, hanem inkább annak nyitottságát jelzi.

A rejtély mindig érdekesebb, mint a bizonyosság. Most a régészek ideje jött el, mert lehet ásní, a történészek pedig hadd áskálódjanak egymás ellen. Ma már nehéz megérteni azt az érzelmi feszültséget, ami a román eredetkérdés körül kialakult. Ugyanakkor érthető a szenvedélyek fel-fellángolása, hiszen a dák–római kontinuitás legitimálta a magyarok elnyomását és megalázását, egyben identitást erősítő tartást adott az esetleges szovjet beavatkozás ellen is. Románia területi integritásának legitimációjaként is szolgált. A román emigráció kisebb-nagyobb tudósai is benne éltek, legfeljebb úgy vélték, hogy a hazai nagyságok ostobán képviselik az igazukat, aki meg nem vallja, az nemzetáruló. Ez a felszín, és a történészek egymásnak feszülése, hatalmi harca, ha olykor groteszk formákat is ölt, mélyebb, az emberi lelket mélyből irányító reflexekhez kapcsolódik, az őskultuszhoz és az őshonosság kultuszához, ezek pedig a kollektív halhatatlanság képzetéhez, amely az egyéni halandóságot ellensúlyozza. Nem egyszerűen román vagy magyar jelenség.

---

¹⁶¹ Knieszsa István: *A párhuzamos helynévadás*. Budapest, 1944.

¹⁶² Makkai László: *Erdély a középkori magyar királyságban*. In: Erdély története, I. 247.

¹⁶³ Kristó Gyula: *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*. Budapest, 1994. 387.

¹⁶⁴ Schramm, Gottfried: *Eroberer und Eingesessene*. Stuttgart, 1981. 275.

¹⁶⁵ Benkő Loránd: *Az ómagyar nyelv tanúságtétele*. Budapest, 2002. 61.

¹⁶⁶ Gáll Ervin: *A magyar–román párhuzamos megtelepedés és a régészet*. Századok, 140. évf. (2006) 6. sz. 375–396.